

Naar Inhoudsopgave

Beste Lezer,

Deze voortgangsrapportage is aanklikbaar. Klik op buttons en onderstreepte woorden voor navigatie of meer informatie.

Uitvoeringsagenda Duurzame Veehouderij 2023

Naar volgende pagina

5^e Voortgangsrapportage

November 2014

Naar Hoofdstuk

Uitvoeringsagenda Duurzame Veehouderij 2023

5^e Voortgangsrapportage

November 2014

1. Introductie

- 1.1 Blijven samenwerken aan verduurzamen van veehouderij
- 1.2 Feiten & cijfers Uitvoeringsagenda Duurzame Veehouderij

2. In de praktijk

- Koen Molenaar, Holding Boerenbond, Deurne
- Marijke Nooijen, Vair Varkenshuis, Erp
- Robert Nijkamp, Windstreekstal, Raalte
- Harrald Helmers, Hoeve Hoogstraten, Giethoorn
- 'Genieten met sterren' campagne

3. Ontwikkelingen en keteninitiatieven

- 3.1 Melkveesector: Duurzame Zuivelketen
- 3.2 Varkenssector: Recept Duurzaam Varkensvlees en Varken van Morgen
- 3.3 Pluimveesector: plan van aanpak ingrepen en Kip van Morgen
- 3.4 UDV en Onderwijs
- 3.5 Samenwerking UDV en AVV
- 3.6 Samenwerking verantwoorde veevoedergrondstoffen
- 3.7 Ruimtelijke inpassing veehouderij

4. Monitoring verduurzaming veehouderij

- 4.1 Monitor Integraal Duurzame Stallen
- 4.2 Monitor Antibioticagebruik
- 4.3 Monitor Duurzaam Voedsel
- 4.4 Monitor Mineralen- en mestwetgeving
- 4.5 Monitor Duurzame Zuivelketen
- 4.6 Ketentransitie verantwoorde soja

5. PlusStallen

- 5.1 Stimuleringspakket
- 5.2 Duurzaamheidsplan
- 5.3 Monitoring

6. Versnellingsprojecten

- 6.1 Integraal duurzame producten herkenbaar in het schap
- 6.2 Innovatie in bedrijf
- 6.3 Digitale inkijk op het boerenbedrijf
- 6.4 Ranking the stars
- 6.5 Verduurzamen diervoeder
- 6.6 Het Nieuwe Veehouden 2 en 3
- 6.7 Ketenmanagement

7. Bronnen

8. Colofon

1. Introductie

- 1.1 Samenwerken aan verduurzamen van veehouderij >
- 1.2 Feiten & cijfers Uitvoeringsagenda Duurzame Veehouderij >

1.1 Blijven samenwerken aan een duurzamere veehouderij

Voor de vijfde keer geeft de UDV in haar jaarlijkse rapportage een overzicht van de voortgang die is geboekt in het verduurzamen van de veehouderij. Deze keer start de voortgangsrapportage met mooie en inspirerende voorbeelden van ondernemers die daadwerkelijk stappen voorwaarts zetten.

De verleiding is groot om alleen terug te kijken en trots te zijn op wat er de afgelopen jaren is bereikt. Maar dat is niet voldoende. Er blijven nog genoeg uitdagingen over om aan te werken. Het vertalen van duurzamere productie naar marktconcepten vraagt om verdere samenwerking. En afspraken over wat we bedoelen met verduurzaming geeft duidelijkheid aan bedrijven, zodat ze zich kunnen ontwikkelen in de gewenste richting. Verduurzamen is een werkwoord. Daar blijf je mee bezig. Als je denkt er te zijn, doemen de nieuwe uitdagingen al weer aan de horizon. Daarom kijken we in deze voortgangsrapportage ook vooruit.

De markt is de belangrijkste aanjager van verduurzaming. Als de markt vraagt om duurzamere producten dan zal de voedselketen die leveren. Vanuit de UDV wordt dit ondersteund middels

een ketenmanager die versnellingsprojecten uitvoert die verbinding leggen tussen de verschillende actoren in de keten en de retail. Uit één van de versnellingsprojecten van de UDV ‘Het Nieuwe Veehouden’, blijkt dat ‘het heersende regime’ veranderingen en dus vernieuwing eerder tegenhoudt dan stimuleert. Het vraagt veel volharding van individuele veehouders die pionieren vanuit eigen ambities met verduurzaming. Dat het werk van de UDV ook uitstraling heeft naar andere ketenpartijen illustreert het verhaal van toeleverancier Holding Boerenbond.

In de Uitvoeringsagenda Duurzame Veehouderij (UDV) werken 10 partijen uit de dierlijke voedselketen samen aan het verduurzamen van de Nederlandse veehouderij. Zij leggen de vinger op die punten in de voedselproductie waar een extra impuls nodig is. De focus ligt op een integrale aanpak van verduurzamen, waarvoor 15 ambities op verschillende duurzaamheidsthema's benoemd zijn. Op alle onderdelen moeten samen verdere stappen gezet worden. Waar we kunnen willen we stappen zetten en ondernemers stimuleren actief na te denken over stappen die ze kunnen zetten, met name als er een nieuwe stal gebouwd wordt. Nieuw in deze vijfde voortgangsrapportage is de Plusstal.

1.2 Feiten & Cijfers Uitvoeringsagenda duurzame veehouderij

10 partijen

In de Uitvoeringsagenda Duurzame Veehouderij werken 10 partijen uit de dierlijke voedselketen sinds 2009 samen aan het verduurzamen van de Nederlandse veehouderij. In het samenwerkingsverband zijn de volgende partijen vertegenwoordigd: COV (Centrale Organisatie voor de Vleessector), DB (Dierenbescherming), GKC (Groene Kennis Coöperatie (lid sinds 2011)), IPO (Interprovinciaal Overleg), LTO Nederland, Ministerie van EZ, Natuur & Milieu, NZO (Nederlandse Zuivel Organisatie), Nevedi (Nederlandse Vereniging Diervoederindustrie) en Rabobank Nederland. Wageningen UR is adviserend lid sinds 2012.

15 ambities voor een duurzame veehouderij in Nederland

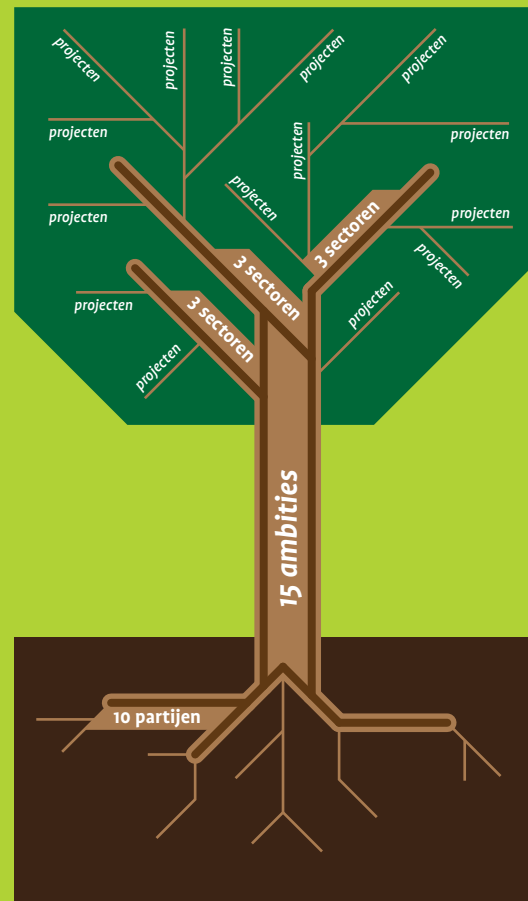
Eén gezamenlijke centrale ambitie

Samen werken aan een in alle opzichten toonaangevende duurzame veehouderij in 2023.

Een veehouderij die met behoud van concurrentiekracht, produceert met respect voor mens, dier, milieu en omgeving inclusief de effecten van de Nederlandse veehouderij elders in de wereld.

2 fora

Een regiegroep met vertegenwoordigers van de 10 partijen werkt aan de praktische invulling en uitvoering van de ambitie en een stuurgroep geeft daarbij op hoofdlijnen de richting aan.

6 speerpunten

In de Uitvoeringsagenda Duurzame Veehouderij is afgesproken om in de periode tot 2023 concrete resultaten te boeken op 6 speerpunten:

1. *Systeminnovaties:*

integraal duurzame veehouderijsystemen;

2. *Welzijn en gezondheid van dieren:*

stimuleren van natuurlijk gedrag en voorkomen van ingrepen, gezonde dieren, verminderen van antibioticagebruik, minimaal en kwalitatief verantwoord transport;

3. *Maatschappelijke inpassing:*

transparante productie, interactie veehouder – burger, landschappelijke inpassing van bedrijven;

4. *Energie, milieu en klimaat:*

gesloten voer-mest kringloop, duurzaam geproduceerde grondstoffen voor veevoer, energiebesparing en –productie, verminderen van uitstoot van broeikasgassen en emissies naar het milieu;

5. *Markt en ondernemerschap:*

kansen benutten om waarde te creëren, verbeteren van het economisch perspectief van ondernemers door producten te produceren waar afnemers meer geld voor over hebben;

6. *Verantwoord consumeren:*

stimuleren van meer keuzemogelijkheden in het aanbod van duurzaam geproduceerde producten.

7 versnellingsprojecten ›

Inventarisatie van knelpunten die het tempo van verduurzaming belemmeren leidt tot aanpak met versnellingsprojecten:

- Integraal duurzame producten herkenbaar in het schap
- Innovatie in bedrijf
- Digitale inkijk op het boerenbedrijf
- Ranking the stars
- Verduurzamen diervoeder
- Het Nieuwe Veehouden 2 en 3
- Ketenmanagement

PlusStal ›

Vanaf 2015 voldoen alle nieuwe stallen waarvoor veehouders een vergunning aanvragen, minimaal aan het niveau van de zogenaamde Plusstal. Overheid en bedrijfsleven helpen ondernemers een handje mee.

Miljoenen dieren

4 miljoen runderen, waarvan zo'n 2,7 miljoen voor de melkveehouderij (melkkoeien en jongvee)

12 miljoen varkens

98 miljoen kippen

'Aantallen dieren', Landbouw Economische Bericht 2014

2 Verduurzaming in de praktijk

Koen Molenaar

Holding Boerenbond, Deurne ›

Robert Nijkamp,

Windstreekstal, Raalte ›

Marijke Nooijen,

Vair Varkenshuis, Erp ›

Harrald Helmers,

Hoeve Hoogstraten, Giethoorn ›

Maurits Steverink,

‘Genieten met sterren’ campagne ›

Koen Molenaar
 Holding Boerenbond
 Deurne B.V.

DE 15 AMBITIES VAN DE UDV RAKEN AAN ALLES WAT BELANGRIJK IS...

“Eigenlijk zijn we door Nevedi en het project Duurzaam Veevoer met de UDV in contact gekomen. Als lid van de werkgroep kreeg ik toen ook de 15 ambities van de UDV onder ogen en op de een of andere manier pakten die mij meteen. Ik heb ze zelfs op het prikbord bij mij op kantoor gehangen.” Aan het woord is Koen Molenaar, manager Verbetering, Vernieuwing en Verduurzaming (V,V&V) bij Boerenbond Deurne. Deze diervoedercoöperatie in Zuid Nederland ziet Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen als de toekomstige ‘license to produce’. En geeft daar aan de hand van GRI (Global Reporting Initiative) en ISO 26000 handen en voeten aan in de eigen organisatie.

“Je kunt het direct op je eigen bedrijf betrekken: hoe zit dat bij ons?”

Volgens Koen zijn de 15 ambities prachtig inpasbaar in het concretiseren van MVO: “Ze maken de onderdelen waarop verduurzaming kan plaatsvinden heel concreet omdat ze raken aan alles wat belangrijk is. Ook voor onze organisa-

tie. Zeker zoals ze in het filmpje kort en krachtig worden neergezet, kun je het direct op je eigen bedrijf betrekken: ‘hoe zit dat bij ons, waar kunnen en moeten wij mee aan de slag?’. In grote of in kleine stappen, maar wél met een duidelijke focus.

Op ons intranet, maar ook in ons personeelsblad gebruiken we de 15 ambities om richting onze medewerkers ons MVO beleid te communiceren. We praten in ons beleid over vier hoofdcategoryën en daar plaatsen we de ambities onder. Dan gaat het om Betrokken gemeenschap, Milieu, Consumentenaangelegenheden en Arbeidspraktijk. Ook onze structurele Kennis Transfer projecten met HAS Hogeschool in Den Bosch passen binnen de 15 ambities. We zijn als organisatie niet afwachtend, maar nemen actief deel aan processen in de sector. Door kennis en successen te delen, ontstaat er een soort olievlekwerking, krijg je mensen mee. De grote valkuil van de agrarische sector is dat we alles goed en gedegen doen, maar het niet krachtig over de Bühne weten te brengen. Daarin kan de UDV nog wel een slag maken; er is echt genoeg moois te melden!”

Marijke Nooijen

Vair Varkenshuis,
Erp

DOEN, KIJKEN EN BIJSTELLEN

betere leefomstandigheden voor het varken en een prettige werkomgeving. Maar ook het gedrag van de zeug (wat leert zij haar biggen) levert ons inzichten op die we kunnen gebruiken. Onze dragende zeugen gaan de wei in en we zien gewoon dat ze beter in hun vel zitten. Doen, kijken, bijstellen en vooral blijven leren is ons motto. Niet dat 't allemaal van een leien dakje is gegaan; de maatschappelijk inpassing is echt wel een slepend en soms ook slopend traject geweest. De buurt was faliekant tegen onze plannen. Samen met Dick Veerman van Foodlog hebben we toen een heel gespreksproces met alle buurtbewoners doorlopen. Zijn we met schetsboeken en al met ze door het gebied gaan fietsen en hebben gevraagd wat zij dan wilden. In feite was toen de beste optie om de bestaande (kippen)stallen te verbouwen.

“ door het gebied gaan fietsen en vragen wat de buurtbewoners dan wilden...”

“Tot 2011 hadden wij een gangbaar, maar ook verouderd, varkensbedrijf. Daar voelden we ons om meer redenen steeds minder goed bij. We vonden dat het anders moest. Eigenlijk heeft de geurwetgeving ons het noodzakelijke zetje gegeven om die stap te zetten: door de verplaatsingsregeling kwamen we op een plek waar we mogelijkheden zagen om met de inzichten die we in het project Varkansen hadden opgedaan, aan de slag te gaan.” Uitgangspunt voor Marijke Nooijen en haar man is het natuurlijk gedrag van het varken en hoe je dat als veehouder maximaal kunt benutten. “Neem nou de zindelijkheid van varkens; als je de voorwaarden creëert waarop die natuurlijke zindelijkheid gestimuleerd kan worden resulteert dat in minder ammoniak,

Ook omdat gesprekken met partijen uit het afzetkanaal ons leerden dat we maar beter klein konden beginnen. Dat hebben we dus gedaan en toen onze kraamstal eenmaal klaar was hebben we de buurtbewoners uitgenodigd en rondgeleid. Dat is echt wel een keerpunt geweest, men ging van weerstand naar begrip en het besef dat we ook een boterham moeten kunnen verdienen. Inmiddels verkopen we ons vlees met een Keurig Merk in onze buurt, via verschillende verkooppunten en internet. En hebben we een ontzettend lekkere Vairburger ontwikkeld waarmee we ook bij cateraars proberen binnen te komen. Het heeft soms echt wel bloed, zweet en tranen gekost en we zijn er nog niet, maar deze vorm van varkenshouderij past bij ons. Zo willen we 't!”

” INTEGRAAL DUURZAAM ONDERNEMEN

“Eind dit jaar gaat de bouw van de Windstreekstal van start; hét voorbeeld van een integraal duurzame stal voor vleeskuikens. Daar is een heel traject aan vooraf gegaan met allerlei partijen. Enorm interessant en leerzaam natuurlijk en we kunnen niet wachten om met de bouw van de eerste Windstreekstal te beginnen. Maar ik wil vooral dat mijn totale bedrijf integraal duurzaam wordt en die slag ben ik nu ook aan het maken.”

“Alleen dierenwelzijn of alleen focussen op emissies, dat werkt voor mij niet...”

Voor Robert Nijkamp, melkvee- en vleeskuikenhouder in Raalte betekent met duurzaamheid bezig zijn dat je je niet alleen richt op één aspect wat je zelf interessant vindt. “Als je het serieus oppakt, dan moet de rest van je bedrijf ook mee. Alleen dierenwelzijn of alleen focussen op emissies, dat werkt voor mij niet. Het gaat om het totale plaatje, alles moet kloppen. Ik vind het zelf niet kunnen dat ik straks een prachtige nieuwe stal heb die op duurzaamheid hoog scoort, maar dat mijn bestaande stallen gangbaar zijn. En dat bezoekers daar niet zouden mogen kijken omdat het niet goed uit te leggen valt. Daarom heb ik voor de koeien inmiddels een vrijloopstal gerealiseerd en gaan we de bestaande vleeskuikenstallen voorzien van daglicht, uitloop en een strooisysteem voor graan. Ook de slachterij waarmee ik werk vindt

Robert Nijkamp

Windstreekstal,
Raalte

die integrale duurzaamheid van belang. Toen wij in het project Pluimvee met Smaak de ontwerpschets voor de Windstreekstal klaar hadden, vond ik het zo veelbelovend dat ik ermee verder wilde. Zoiets kun je natuurlijk niet alleen; van de start in 2011 tot op de dag van vandaag ondersteunt Livestock Research van Wageningen UR bij het hele traject. De lastige kant is de financiering; iedereen is enthousiast over duurzaamheid en innovatie, totdat je over geld begint. Risico's zijn er altijd, maar welke bank is bereid om mee te denken? Het klinkt misschien gek, maar al komt de nieuwe stal er niet, dan nog had ik dit hele traject voor geen goud willen missen. Ik heb er veel van geleerd, het heeft me geweldige contacten opgeleverd en mijn totale ondernemerschap op een hoger plan gebracht.”

Harrald Helmers

Hoeve Hoogstraten,
Giethoorn

ALS DE KOE ZICH GOED VOELT, IS DAT OOK GOED VOOR ONS

“Dit jaar hebben we onze nieuwe stal kunnen bouwen. We zijn supertrots dat het uiteindelijk gelukt is, zeker als je bedenkt dat het vergunningstraject zeven jaar heeft geduurd!” Voor Harrald Helmers van melkveebedrijf Hoeve Hoogstraten, was het vastlopende vergunningsproces de reden om deel te nemen aan Het Nieuwe Veehouden (HNV). “Als je zo graag duurzaam wilt bouwen, dan is het super frustrerend wanneer de praktijk daar nog niet op is ingericht. En dat het rond krijgen van de financiering zo moeizaam gaat. Banken willen weten waarom jouw stal zoveel duurder wordt dan die van collega’s en hoe je dat gaat terugverdienen. Begrijpelijk, maar innovatie kost nou eenmaal geld voordat het wat oplevert. Allemaal belemmeringen in je ondernemerschap. Die problematiek speelt ook bij andere HNV collega’s; hoe gaan zij ermee om, welke oplossingen zien zij? Daar heb ik veel aan gehad. Wij wilden een stal ontwikkelen rondom de koe vanuit de gedachte: als de koe zich goed voelt, is dat ook goed voor ons. Onze nieuwe stal heeft een emissie arme vloer. Die is zacht en dat loopt lekker voor de koeien. We werken met twee melkrobots dus de

koe bepaalt zelf wanneer ze wordt gemolken. Onze koeien kunnen naar buiten wanneer ze willen, er staan massageborstels en er is 24 uur per dag voerverzorging. Bij de bouw hebben we bewust voor glazen staldeuren gekozen; van ons mag iedereen gewoon de stal inkijken. We zitten naast een drukke fiets- en vaarroute en krijgen veel bezoekers op het erf. Daarom hebben we ook de afkalfstal vóór in de stal gemaakt, zodat passanten het kunnen zien wanneer er een kalfje wordt geboren. Dat vinden de mensen prachtig. Vooral Chinezen, die komen soms letterlijk de stal in fietsen! Veel Nederlandse melk gaat naar China en zij vinden het heel interessant om te zien hoe ’t er hier aan toe gaat. Maar ook de directe omgeving hier heeft oprechte interesse in de productie, dat merken we tijdens onze open dagen. Ze zien dat we keihard werken aan duurzaamheid en hoe het écht werkt op een melkveebedrijf. Dat geeft stof tot nadenken en creëert ook meer begrip. Ik ben ervan overtuigd dat als de sector zich meer laat zien, dit een positief effect heeft op de schakels die een rol spelen bij de verduurzaming zoals banken en gemeenten.”

“ ‘GENIETEN MET STERREN’ CAMPAGNE

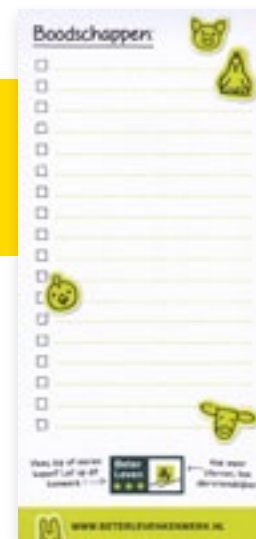
Maurits Steverink, ketenmanager

“Dit jaar draait in week 43 voor de tweede keer in supermarkten de campagne ‘Genieten met sterren’. Een initiatief van de Dierenbescherming om in samenwerking met fabrikanten en supermarkten een ‘Beter Leven week’ in supermarkten te organiseren. Vorig jaar waren de reacties van zowel de deelnemende partijen als consumenten positief.” Als ketenmanager ziet Maurits Steverink de waarde van deze campagne waarin diverse schakels van de keten invulling geven aan hun bijdrage aan verduurzaming. “Met de introductie van het sterrenstelsel heeft de Dierenbescherming steeds meer producenten en aanbieders weten te stimuleren mee te doen, vaak op eigen initiatief vanuit hun merkstrategie. Om de consument actiever te betrekken werken de bedrijven nu samen in een gezamenlijke consumentencampagne. In deze campagneweek kunnen alle deelnemers en verkopers van vlees, vleeswaren, snacks en eieren met het keurmerk meedoen.

Uit een imago-onderzoek naar het Beter Leven keurmerk, uitgevoerd door marktonderzoeksbureau GfK in opdracht van Stichting BLK (maart 2013) bleek dat het Beter Leven keurmerk in korte tijd een vergelijkbare naamsbekendheid (spontaan 10% en geholpen 67%) heeft als het aloude EKO-keurmerk. Opvallend was bovendien dat de bekendheid onder jongeren hoger is en ook dat men weet waar het keurmerk voor staat. Daarnaast geeft ong. 17% van de Nederlanders aan heavy user te zijn, zij kiezen dus vaker dan 50% voor vlees met het keurmerk. De aandachtspunten uit de evaluatie van 2013 (imago van het keurmerk, het verhogen van de naamsbekendheid en het aantrekkelijker en laagdrempelig maken), zijn meegenomen in de aanpak van de tweede Beter Leven campagneweek in het najaar van 2014.”

“...de Dierenbescherming heeft steeds meer producenten en aanbieders weten te stimuleren mee te doen, vaak op eigen initiatief vanuit hun merkstrategie.”

Supermarkten worden ondersteund met promotiemateriaal, een actielogo en daarnaast kan ieder de actie op eigen wijze invullen. De zichtbaarheid en beschikbaarheid van artikelen met het keurmerk wordt in deze week vergroot. In winkel krijgen consumenten speciale BeterLeven-Boodschappen boekjes en flyers als promotiemateriaal. Voor mensen die met eigen ogen wilden zien wat een ‘beter leven’ inhoudt, gingen in die week bij vijftien Beter Leven-boeren de staldeuren wagenwijd open. Op de website www.genietenmetsterren.nl konden mensen terecht voor de verschillende acties en locaties van de open dagen, en meer achtergrond over het Beter Leven keurmerk.

Deze campagne is een onderdeel van het project *Ketenmanagement*, waarmee UDV de samenwerking van bedrijven en NGO faciliteert om verduurzaming in de markt te realiseren.

3. Ontwikkelingen en keteninitiatieven

Een toonaangevende veehouderij in en na 2023 is alleen te realiseren wanneer naast de huidige generatie ondernemers en adviseurs vooral ook die van de toekomst goed opgeleid worden. De verbinding groen onderwijs en UDV heeft in 2013-2014 geresulteerd in een tweetal Versnellingsprojecten, diverse samenwerkingsverbanden en parels voor de toekomst.

3.1	Melkveesector: Duurzame Zuivelketen >
3.2	Varkenssector: Recept Duurzaam Varkensvlees en Varken van Morgen >
3.3	Pluimveesector: plan van aanpak ingrepen en Kip van Morgen >
3.4	UDV en Onderwijs >
3.5	Samenwerking UDV en AVV >
3.6	Samenwerking verantwoorde veevoedergrondstoffen >
3.7	Ruimtelijke inpassing veehouderij >

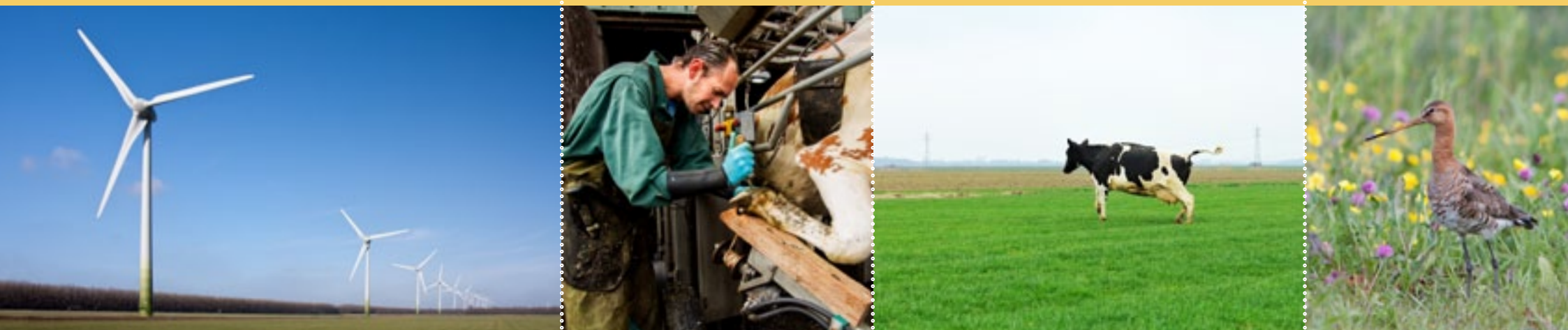
3.1 Melkveesector: Duurzame Zuivelketen

Het doel van de *Duurzame Zuivelketen (DZK)* is om de Nederlandse zuivelsector wereldwijd koploper te maken op het gebied van duurzaamheid. Daarvoor werken alle partijen uit de zuivelketen samen aan dezelfde duurzaamheidsdoelen die zij in 2011 opstelden rondom 4 thema's: klimaat & energie, diergezondheid & dierenwelzijn, weidegang en biodiversiteit & milieu. Ieder jaar brengt DZK een sectorrapportage uit om haar voortgang te laten zien, LEI Wageningen UR voert deze monitoring uit. De meest recente gegevens zijn van 2012, zie 3.6.

Actuele ontwikkelingen

Ook in 2013 zijn er belangrijke stappen gezet om de Nederlandse zuivelsector te verduurzamen. Binnen het *Convenant Weidegang* is gewerkt aan maatregelen die de melkveehouder ondersteunen bij het weiden van zijn koeien. Onderwijsinstellingen nemen weidegang op in hun lesprogramma's en er komt een lector Beweiding (eind 2014). Adviseurs helpen ondernemers in het optimaliseren van weidegang en maken hen bewust van de voordelen van beweiding op hun bedrijf. Daarnaast zijn er ook nieuwe producten ontwikkeld, zoals bijvoorbeeld de Farmwalk, het Weidekompas, een speciaal weideassortiment van

veevoer en een 'Grazing Stierenkaart'. De Nederlandse Zuivel Organisatie (NZO) en LTO Nederland hebben in 2013 hun visie gepresenteerd over de toekomstige melkveehouderij. In deze visie kiest de Nederlandse Zuivelsector voor een grondgebonden melkveehouderij en behoud van weidegang voor koeien. Voor bedrijven zonder grond is er in de visie van LTO Nederland en de NZO geen plaats. Datzelfde geldt voor melkveebedrijven met dichte stallen. Met deze visie is een duidelijke richting gegeven die de doelen van de Duurzame Zuivelketen versterkt en waarmee melkveehouders, bedrijfsleven en overheden gezamenlijk de zuivelsector verder duurzaam kunnen ontwikkelen. De voortgang in de verduurzaming van de zuivelsector is het resultaat van de inspanningen die de partijen binnen de Duurzame Zuivelketen nemen. In 2013 zijn alle zuivelondernemingen gestart met een duurzaamheidsprogramma, of hebben dit ontwikkeld. In 2014 krijgt het produceren binnen de milieurandvoorwaarden en de uitwerking van de toekomstvisie veel aandacht. De zuivelsector wil ook in 2014 de resultaten meten en hierover transparant rapporteren en zal daarom wederom het LEI Wageningen UR de opdracht geven om een sectorrapportage uit te voeren.

3.2 Varkenssector: Recept voor Duurzaam Varkensvlees en Varken van Morgen

In de varkenssector hebben organisaties van varkenshouders - LTO en de Nederlandse varkenshouders Vakbond (NVV) - en de organisatie van de vleessector – COV – in 2013 gezamenlijk invulling gegeven aan een toekomstvisie die wordt onderschreven en gedragen door deze organisaties: *Recept voor Duurzaam Varkensvlees* en het artikel '*Brede steun visie Recept voor Duurzaam Varkensvlees*'. De visie sluit aan bij de conclusies en *aanbevelingen van de Commissie-Van Doorn*, maar is toegespitst op de varkensvleesketen. Zoals bij het bereiden van voeding een recept richting geeft voor het beste resultaat, zo willen genoemde partijen met deze visie richting geven aan de toekomst van de varkenshouderij. In dit recept zijn duurzaamheid, gezondheid en maatschappelijke waardering de basis-ingrediënten.

Het Recept voor Duurzaam Varkensvlees kent vier thema's:

- Markt en consument
- Gezond en transparant
- Maatschappij en omgeving
- Varken en kringloop

Voor elk van deze vier thema's worden actieplannen uitgewerkt.

Parallel aan de uitvoering van het Recept voor Duurzaam Varkensvlees wordt gewerkt aan afspraken met retail en levensmiddelenindustrie die erop gericht zijn om in 2015 alleen varkensvlees in de Nederlandse supermarkten te verkopen dat voldoet aan een aantal duurzaamheidscriteria: het Varken van Morgen. In dit kwaliteitsprogramma voor varkenshouders zijn bovenwettelijke normen opgenomen voor een duurzame productie van varkensvlees. Begin 2014 zijn in overleg met de retail de benodigde kwaliteitssystemen aangepast. Varkenshouders zijn nu in staat om varkens te leveren voor de productie van gecertificeerd vlees dat voldoet aan de duurzaamheidscriteria.

3.3 Pluimveesector: plan van aanpak ingrepen en Kip van Morgen

De verduurzaming in de pluimveehouderij wordt op diverse fronten vorm gegeven. De pluimveesector loopt voorop met de bouw van het aantal integraal duurzame stallen. Uit de *monitoring integraal duurzame stallen* (WUR, januari 2014) blijkt dat 32.6% van alle nieuwbouwstallen in de pluimveesector voldoet aan de gestelde criteria. De doelstelling was om minimaal 8% van de nieuwbouw stallen aan deze eisen te laten voldoen.

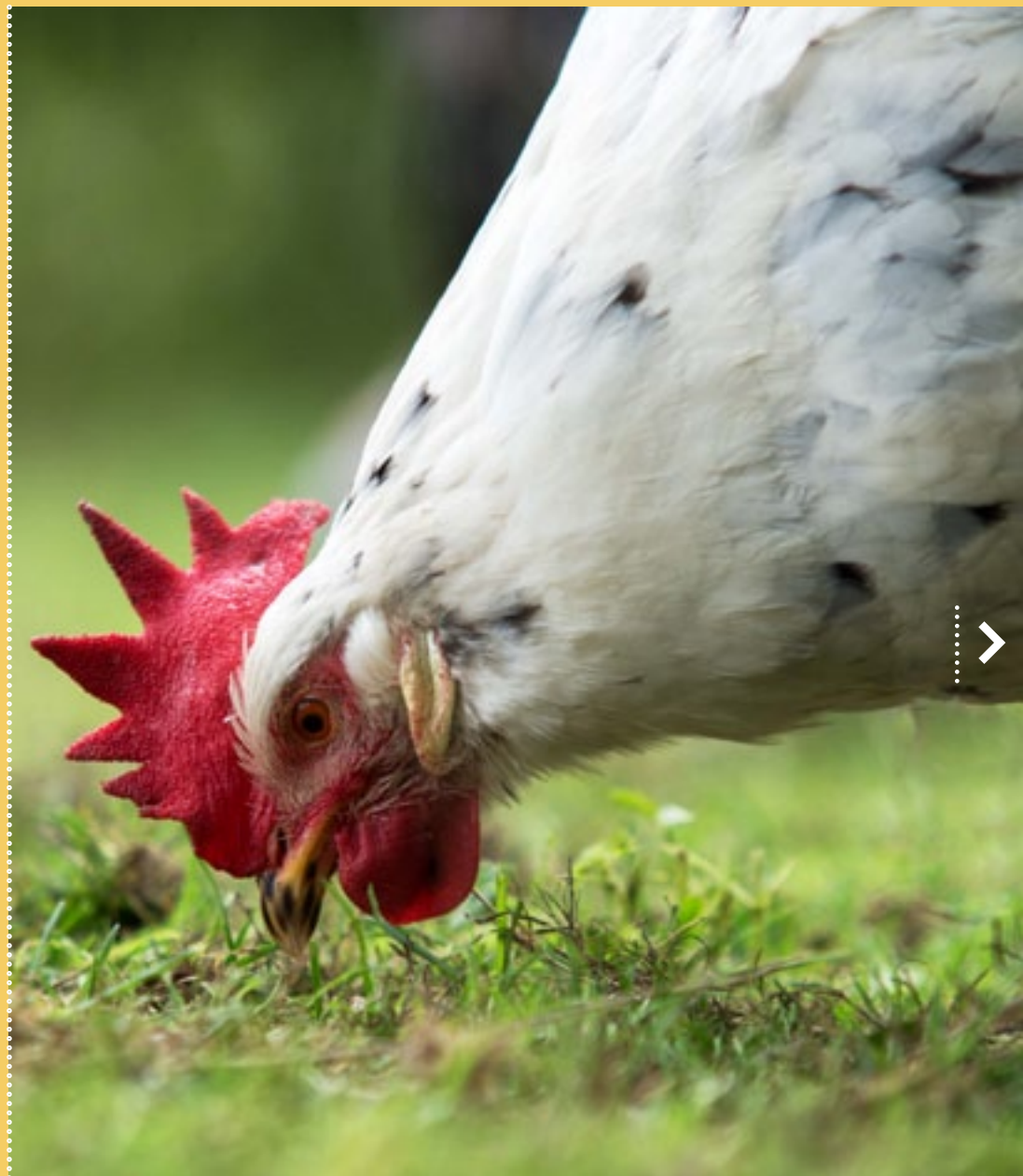
Integraal duurzame stallen: 32,6%

Doelstelling: 8%

Op het gebied van welzijn wordt veel aandacht besteedt aan het verminderen van het aantal ingrepen. Een plan van aanpak is in samenspraak met de Dierenbescherming opgesteld om per 2018 op verantwoorde wijze geen ingrepen meer te hoeven toepassen. Op praktijkschaal worden diverse proeven gedaan om ervaring op te doen met legkippen, waarvan de snavel onbehandeld is. De ervaringen worden gedeeld op studiebijeenkomsten en er is een informatiewaaiër ontwikkeld waar legpluimveehouders managementinformatie uit kunnen halen om kannibalisme en verenpikkerij te voorkomen.

In de vleeskuikensector zijn de primaire- en verwerkende sector en retailers overeengekomen dat met het concept ‘Kip van Morgen’ integrale duurzame houderij wordt gestimuleerd. Geleidelijk zullen in de komende jaren meer vleeskuikens volgens een dier- en milieuvriendelijkere houderij worden gehouden. Het streven is dat per 2020 alle in de supermarkt verkocht pluimveevlees afkomstig is van integraal duurzame vleeskuikenbedrijven die voldoen aan de in de Kip van Morgen afgesproken criteria.

3.4 UDV en Onderwijs

Een toonaangevende veehouderij in en na 2023 is alleen te realiseren wanneer naast de huidige generatie ondernemers en adviseurs vooral ook die van de toekomst goed opgeleid worden. De verbinding groen onderwijs en UDV heeft in 2013-2014 geresulteerd in een tweetal Versnellingsprojecten, diverse samenwerkingsverbanden en parels voor de toekomst.

Versnellingsprojecten Het Nieuwe Veehouden en Digitale Inkijk

Binnen de UDV versnellingsprojecten richt *CAH Vilentum* zich met name op Ondernemerschap en *HAS Hogeschool* zich op de verbinding van de maatschappij met het primaire bedrijf. De twee versnellingsprojecten waar het onderwijs nadrukkelijk in participeert '*Het Nieuwe Veehouden*' en '*Digitale inkijk boerenbedrijf*' worden in hoofdstuk 5 beschreven.

Ambitie voor landelijke UDV-onderwijsdag

Binnen het groene onderwijs is goed gebruik gemaakt van het ontwikkelde inspiratiemateriaal vanuit de UDV met de boegbeelden. Er is van twee kanten een behoefte ontstaan naar een nauwere verbinding en dit heeft geresulteerd in het opzetten van een gezamenlijke onderwijsdag: de UDV Onderwijsdag. De eerste UDV-onderwijsdag staat gepland op 19 november 2014 en het is de bedoeling dat dit een jaarlijks terugkerend evenement wordt voor kenniscirculatie, inspiratie en netwerkvorming. Daarnaast kunnen resultaten vanuit versnellingsprojecten tijdens deze dag prima hun weg vinden in het onderwijs.

Verbinding Centra voor Innovatie en expertise

De UDV vormt de stip op de horizon waar het gaat om de inrichting van de Centra voor Innovatief Vakmanschap (CIV, mbo) en het Centre of Expertise Agrodier (CoE, hbo). Het Onderwijs Vernieuwingsprogramma (OVP) is de vertegenwoordiger van de Groene Tafel (voorheen Groene Kennis Coöperatie) en dient vanuit het onderwijs als verbinder tussen CIV, CoE en UDV. Hiermee is een prima basis gelegd om met het groene onderwijs de juiste koers te varen naar een duurzame en maatschappelijk gewaardeerde veehouderij.

Ook krijgt de verbinding structureel gestalte op de vernieuwde praktijk- en onderzoekslocaties, zoals VIC Sterksel, Dairy Campus (nieuwbouw 2015), KTC Zegveld, KTC De Marke en het *Aeres Praktijkcentrum Dronten* (waarvan de laatste 3 zijn verenigd in het zogenaamde 'Dairy Triangle Concept'). Het '2023-bedrijf' van Aeres Praktijkcentrum Dronten is geïnspireerd door de ambities van de UDV en wordt begin 2015 geopend.

Verbinding met infrastructuur onderwijsinstellingen

De UDV heeft de Aeres-groep geïnspireerd tot de nieuwbouw en verbouw van het Aeres praktijkcentrum Dronten, waardoor een diversiteit aan duurzame bedrijfsstijlen (concepten) ontstaat op één locatie. De “2023-stal” richt zich bijvoorbeeld op gebruik van natuurlijke grondstoffen, winning van energie, maatschappelijke inpassing, beweiding, een bedrijfsstijl met meer automatisering, efficiënt grondstoffengebruik, beperking van emissies, arbeid efficiëntie.

Inmiddels wordt door Aeres Praktijk Centrum, CAH Vilentum en CoE Agrodier gezamenlijk met bedrijven uit de veehouderijsector een aantal onderzoeksprogramma's vormgegeven. Hierbij gaat het om concrete praktijkonderzoekprojecten om duurzame veehouderijconcepten te ontwikkelen die door studenten worden toegepast op het Praktijkcentrum en in het onderwijs. Voorbeelden zijn te vinden in de veevoeding, beweiding, melkwinning en watervoorziening.

Aeres Praktijkcentrum, KTC De Marke en KTC Zegveld vormen de basis van het Dairy Triangle concept. Vanuit dit concept wordt toekomstgericht veehouderijonderwijs ingericht met diverse groene onderwijsinstellingen uit midden Nederland. Kern hiervan is dat een student vanaf jaar 1 nadenkt over de ontwikkelingen die over 8 jaar spelen per specifieke grondsoort per regio en op deze manier zijn studie doorloopt.

Hiernaast een schets van het 2023-bedrijf; toegevoegde waarde voor het landschap met een vrijloopstal, volledige weidegang en energieproductie van het dak.

3.5 Samenwerking UDV en AVV

De hele agrifoodketen, van landbouw tot consumptie, maakt zich sterk voor een duurzame rendabele voedselketen. Afstemmen van inspanningen in verschillende schakels van de keten vindt op twee plekken plaats: de Uitvoeringsagenda Duurzame Veehouderij (UDV) en de *Alliantie Verduurzaming Voedsel (AVV)*. De Uitvoeringsagenda Duurzame Veehouderij kijkt vooral naar het verduurzamen van het aanbod van dierlijke producten, zoals vlees, eieren en melk. Inzet is een integraal duurzame veehouderij, die dus ook economisch duurzaam is. Daarvoor zijn op 15 duurzaamheidskenmerken lange termijn ambities benoemd. Met die ambities als richtsnoer wordt ingezet op versnelling van verduurzaming op de deelaspecten. En dat op een manier die door de markt wordt gedragen.

De Alliantie Verduurzaming Voedsel (een samenwerkingsverband van LTO, de Federatie Nederlandse Levensmiddelen Industrie (FNLI), het Centraal Bureau Levensmiddelenhandel (CBL), de Vereniging Nederlandse Cateringorganisaties (Veneca) en Koninklijke Horeca Nederland (KHN) kijkt vooral naar vraagontwikkeling: fabrikanten, retailers en out-of-home ondernemers kopen duurzame grondstoffen en producten in en leggen zo een hogere bodem in de markt. Daarnaast wordt ingezet op het doorvertalen van verduurzamingsmaatregelen in de primaire sector naar de markt. Tevens is de alliantie het platform waar de verduurzamingsacties die de deelnemende partijen in hun deel van de keten uitvoeren besproken en afgestemd worden.

In beide initiatieven wordt gewerkt vanuit de visie dat niet individuele bedrijven of afzonderlijke schakels voor een duurzame transitie in de gehele agrifoodketen kunnen zorgen, maar dat verduurzaming juist door een goede samenwerking in de keten met een actief betrokken overheid tot stand komt. De inzet is dat verduurzaming integraal wordt verankerd in alle bedrijfsprocessen door de gehele keten en dat de basisnorm die we stellen voor de voedselproductie, qua duurzaamheid, steeds

verder omhoog gaat en door consumenten gevraagd en betaald wordt. UDV en AVV willen aanbod van en vraag naar duurzamer geproduceerd voedsel (in deze samenwerking vooral dierlijke producten) aan elkaar verbinden. Om zo duurzame marktconcepten (zoals het Beter Leven kenmerk) verder te ontwikkelen, te verbreden met milieu en/of andere zaken en op te schalen (verantwoordelijkheid UDV). En om zo te zorgen dat het gehele aanbod van dierlijke producten duurzamer geproduceerd wordt en verwaard in de afzetmarkt (verantwoordelijkheid AVV). Het verspreiden van kennis en inzicht, het versterken van competenties van schakels en/of wijzigen van houding en cultuur in de keten is hierbij voor beiden een belangrijk aandachtspunt, evenals de ontwikkeling van goede borgingssystemen, communicatie- en marketingmiddelen, en robuuste ketenrelaties.

Voor de structurele verduurzaming is duurzame winstgevendheid in de gehele keten een belangrijke voorwaarde. Alleen als alle partijen in de keten hun marktrijpe investeringen in verduurzaming op een redelijke termijn kunnen terugverdienen en duurzaam geproduceerde producten kunnen vermarkten, kan een duurzame transitie bereikt worden. Het is in dit ketenperspectief dat UDV en AVV elkaar willen versterken en daartoe afgelopen jaar stappen gezet hebben naar een intensievere samenwerking binnen de coördinatiegroep van de uitvoeringslijn Verduurzamen van de *Topsector Agro&Food*.

3.6 Samenwerking verantwoorde veevoedergrondstoffen

De *Stichting Ketentransitie Verantwoorde Soja* coördineert de aankoop van verantwoorde soja voor de diervoeder- en levensmiddelenindustrie. Verantwoorde soja is gecertificeerd volgens de criteria van de Round Table on Responsible Soy (RTRS), of andere gelijkwaardige standaarden. In 2015 moet 100% van de aangekochte soja voor de Nederlandse markt verantwoord geproduceerd zijn. Hoewel dat basaal geregeld kan worden door het aankopen van zogenaamde *book and claim* certificaten (ergens op deze wereld wordt dan een hoeveelheid duurzame soja geteeld overeenkomstig jouw verbruik) hebben partijen ervoor gekozen in te zetten op een mass balance aanpak. Deze aanpak garandeert dat in de voor Nederland belangrijke productiegebieden verantwoorde soja geteeld wordt die ook daadwerkelijk ingekocht wordt door grondstofleveranciers die aan de Nederlandse veevoersektor leveren.

De afgelopen jaren heeft de stichting stapsgewijs steeds grotere volumes verantwoorde soja aangekocht: ruim 3 ton in 2012, ruim een half miljoen ton in 2013 en voor 2014 lopen de onderhandelingen nog. In 2015 moet er een marktwerking op gang gebracht zijn. Onderdeel van de ketentransitie is het ondersteunen van sojaproductenten in onder andere Brazilië en Argentinië om maatregelen te treffen om RTRS-certificering te behalen. De benodigde investering wordt opgebracht door de deelnemende partijen en door Initiatief Duurzame Handel.

De stichting vindt dat een multi-stakeholder aanpak gericht op het verantwoord maken van de reguliere bulkstroom van soja, het effectiefst is. Daarom werken alle betrokken schakels in de dierlijke productieketen hier samen aan. Vanuit de voerindustrie wordt samen gewerkt met Europese partners aan de vertaling naar bindende kwaliteitsafspraken over soja. Ook de zuivelsektor werkt aan een European outreach.

Een aantal marktconcepten hebben in hun voorwaarden gesteld dat er vanaf 2015 alleen nog verantwoorde soja voor hun producten moet worden ingezet (RTRS of gelijkwaardig). Voor het volume waar geen specifieke marktvaart voor is heeft de voerindustrie met elkaar afgesproken om een basisniveau gecertificeerde verantwoorde soja in de markt te zetten. Hiervoor wordt een convenant afgesloten.

3.7 Ruimtelijke inpassing veehouderij

De *Gezondheidsraad* heeft in 2012 een advies uitgebracht, waarin werd gesteld dat de intensieve veehouderij verschillende risico's voor de volksgezondheid met zich meebrengt. De discussie gaat daarbij vooral over de gewenste afstand tussen intensieve veehouderijbedrijven en woningen. Het heeft kabinet zich vervolgens uitgesproken tegen ongebreidelde groei van de veehouderij in Nederland (EZ, juni 2013). De huidige begrenzing van de (intensieve) veehouderij gebeurt op basis van regionale milieu- en of ruimtelijke overwegingen. Het kabinet wil een wettelijk kader opstellen dat provincies in staat stelt ook gezondheidsoverwegingen in te zetten voor het beperken van het aantal dieren of de omvang van stallen in bepaalde gebieden, omdat "het huidige instrumentarium voor de decentrale overheden niet altijd voldoende basis vormt om in specifieke situaties, vanwege ongewenste effecten op de volksgezondheid, grenzen aan de omvang van veehouderijen te kunnen stellen" (EZ, juni 2013). Dit wettelijk kader zal worden opgenomen in de Wet dieren.

Provincies aan zet

Provincie Brabant en provincie Groningen hebben mede naar aanleiding van de gemelde volksgezondheidsrisico's een eigen aanpak geformuleerd, die we hieronder kort toelichten.

- *De Brabantse Zorgvuldigheidsscore Veehouderij (BZV)*
De provincie Noord-Brabant heeft het concept "Ontwikkelruimte moet je verdienen en is niet onbegrensd" ontwikkeld en omgezet in provinciaal beleid. In de Verordening Ruimte is vastgelegd dat alleen nog ontwikkelruimte wordt geboden aan een veehouderijbedrijf, zowel grondgebonden als intensief, mits dit op bedrijfsniveau bijdraagt aan een verdere verduurzaming. De provincie heeft daartoe de Brabantse Zorgvuldigheidsscore Veehouderij (BZV) ontwikkeld, waarmee een bedrijf punten kan verdienen voor (bovenwettelijke) maatregelen op het gebied van volksgezondheid, dierenwelzijn en fysieke leefom-

geving. Als een bedrijf zeven of meer punten behaalt, op een totaal van tien, kan het ontwikkelen (NB, 2013). De hoofdregel blijft dat bedrijven niet groter mogen groeien dan een bouwblok van 1,5 ha, wat overeenkomt met een bedrijf van circa 300 nge. Slechts in speciale gevallen wordt van de grens van 1,5 ha afgeweken. De BZV zal ten minste eens in de vier jaar worden geactualiseerd, zodat deze de verduurzaming van de intensieve veehouderij kan blijven aanjagen. Naast de BZV zijn er normen voor de belasting van de omgeving met geur en fijn stof, moet een bedrijf een goede dialoog met zijn omgeving hebben gevoerd en landschappelijk goed zijn ingepast.

- *Het Groninger Verdienmodel (GVM)*
In maart 2013 namen de Staten van Groningen een motie aan waarin het college van Gedeputeerde Staten werd gevraagd een Groninger Verdienmodel (verder GVM) te ontwikkelen in samenwerking met de landbouw en de natuur- en milieu organisaties. Dit Verdienmodel moet de landbouwsector stimuleren om inspanningen te verrichten die de landbouw in Groningen sterker, het landschap mooier en schoner en de betrokkenheid tussen de sector en de omgeving actiever maken. Als deze inspanningen geleverd worden, staat daar iets tegenover: de ondernemer krijgt ruimte voor bedrijfsuitbreiding. Of andersom: als de inspanning niet geleverd wordt, is uitbreiding van het bouwblok2 boven 2 hectare (en tot maximaal 4 hectare) niet mogelijk. De motie in Groningen staat niet op zichzelf. Groningen wil in 2020 koploper in duurzame landbouw zijn. De provincie is van mening dat landbouw hoort bij Groningen. Nu en in de toekomst. Met het afschaffen van melkquota en een vergrijzende groep boeren zullen juist de komende jaren jonge ondernemers starten en bestaande bedrijven groeien. Ruimte voor boeren is nodig om gezinsbedrijven perspectief te blijven bieden. Ruimte waar dat kan uiteraard. Vandaar dat mogelijkheden voor ontwikkeling gekoppeld worden aan eisen op het gebied van diergezondheid en welzijn,

3.7 Ruimtelijke inpassing veehouderij

kringlopen/energiebeheer, biodiversiteit, kennis en architectuur. En ook aan afstemming met de burens. Om dit te bereiken werken LTO Noord, Natuur en Milieu Federatie Groningen (NMF Groningen) en provincie Groningen samen. Een eerste beoordeling laat zien dat de lat voor het Groninger Verdienmodel hoog is gelegd. Het vraagt van alle bedrijven extra inspanning. Dit doet recht aan het uitgangspunt dat extra ruimte verdiend moet worden. De extra inspanningen dragen bij aan een bestendiger relatie met de omgeving en versterking van natuur en landschap. Deze extra inspanningen brengen ook substantieel extra kosten met zich mee, die naar verwachting van de provincie voor een ruim aandeel van de Groninger bedrijven haalbaar moeten kunnen zijn.

4. Monitoring verduurzaming veehouderij 2013

Aan de hand van de resultaten van verschillende monitoringsinstrumenten geven we een beeld van de huidige stand van zaken van de verduurzaming in de veehouderij. De onderwerpen van monitoring zijn: integraal duurzame stallen, antibioticagebruik in de veehouderij, consumentenverkoop duurzaam voedsel, consumentenverkoop vlees met Beter Leven kenmerk, productie en benutting mineralen uit mest, verantwoorde soja en verduurzaming in de zuivelketen.

- 4.1 [Monitor Integraal Duurzame Stallen >](#)
- 4.2 [Monitor Antibioticagebruik >](#)
- 4.3 [Monitor Duurzaam Voedsel >](#)
- 4.4 [Monitor Mineralen- en mestwetgeving >](#)
- 4.5 [Monitor Duurzame Zuivelketen >](#)
- 4.6 [Ketentransitie verantwoorde soja >](#)

4.1 Monitor Integraal Duurzame Stallen

In de begroting van het Ministerie van Economische Zaken is als streefwaarde voor het aantal integraal duurzame stallen voor eind 2013 het percentage van 8% en voor eind 2014 het percentage van 10% vastgesteld. Het gaat hierbij om het percentage integraal duurzame stallen van het totaal in dat jaar in gebruik zijnde stallen. Om de voortgang vast te leggen is er, net zoals in voorgaande jaren, een monitor uitgevoerd door Wageningen UR Livestock Research, in samenwerking met het LEI en de Stichting Milieukeur.

Integraal duurzame stallen zijn gedefinieerd als stal- en veehouderijsystemen waarin verschillende duurzaamheidskenmerken in onderlinge samenhang zijn verbeterd ten opzichte van de regulier toegepaste stallen of systemen (definitie uit Monitor 2011). Het gaat om stallen en veehouderijsystemen die maatregelen toepassen die verder gaan dan de wettelijke eisen voor welzijn, milieu, diergezondheid en arbeidsomstandigheden, voldoen aan maatschappelijke randvoorwaarden én economisch haalbaar zijn. De monitor maakt onderscheid tussen verschillende categorieën integraal duurzame stallen. Bij al deze stallen is de integrale duurzaamheid gewaarborgd door een subsidiebeschikking of door certificaten. Het gaat om de volgende categorieën:

- Stallen op biologische veehouderijbedrijven;
- Stallen die voldoen aan de *Maatlat Duurzame Veehouderij*;
- Stallen die voldoen aan het *Milieukeurcertificaat*;
- Stallen die voldoen aan de voorwaarden van de Investeringsregeling integraal duurzame stallen.
- Stallen onder het *Beter Leven kenmerk*;
- Stallen onder de *Keten Duurzaam Varkensvlees*.

Ook is in deze monitor duurzame stallen voor het eerst het aantal integraal duurzame dierplaatsen in deze stallen opgenomen.

Op 1 januari 2014 waren er in Nederland ruim 77.000 stallen. Het aandeel gerealiseerde duurzame stallen bedroeg op 1 januari 2014 in totaal 10,3%. Tussen de sectoren zijn er verschillen: het percentage loopt uiteen van 5,8% in de rundveehouderij tot 17,6% in de varkenshouderij en 32,6% in de pluimveehouderij. Het aandeel duurzame stallen dat in voorbereiding is, bedraagt 1,4% van het totaal aantal stallen. Als deze stallen allemaal gerealiseerd worden, bedraagt eind 2014 het aandeel integraal duurzame stallen 11,7%. Het percentage integraal duurzame stallen vertoont een stijgende lijn. Deze stijging is zowel veroorzaakt door een toenemend aantal integraal duurzame stallen in de bestaande categorieën, als door het toevoegen van twee nieuwe categorieën. Zonder de twee nieuwe categorieën komt het percentage integraal duurzame stallen per 1 januari 2014 op 7,4%.

Met betrekking tot het aantal integraal duurzame dierplaatsen is het beeld vergelijkbaar: ook hier treden grote verschillen tussen sectoren op. In de rundveehouderij is 12,8% van de dierplaatsen integraal duurzaam en in de varkenshouderij en pluimveehouderij zijn deze percentages respectievelijk 26,2% en 30,6%. De percentages integraal duurzame dierplaatsen liggen, behalve voor pluimvee, hoger dan de percentages integraal duurzame stallen.

In het bestuurlijk overleg in het kader van de uitvoeringsagenda Duurzame Veehouderij (UDV) is afgesproken dat vanaf 2015 elke ondernemer bij nieuwbouw duurzaamheidstappen zet. De *plusstal* geldt hierbij als basisniveau voor verduurzaming in de veehouderij bij nieuwbouw van stallen (Kamerstukken 2013/14, 28 973, nr. 139). Deze ambitie van de UDV zal ook zijn weerslag krijgen in de monitor duurzame stallen in 2016.

4.2 Monitor Antibioticagebruik

Overheid en sector maken sinds een aantal jaren serieus werk van het terugdringen van het antibioticagebruik in de veehouderij. De *Stichting Diergeneesmiddelen Autoriteit (SDa)* rapporteert jaarlijks over de ontwikkelingen. Onderstaande gegevens zijn afkomstig uit de rapportage van juni 2014. *SDa-rapport 'Het gebruik van antibiotica bij landbouwhuisdieren in 2013'*

Dankzij de inspanning van dierhouders en hun kwaliteitssystemen en dierenartsen is de SDa in staat om van meer dan 41.000 dierhouders het antibioticagebruik over meerdere jaren in kaart te brengen. Daarnaast wordt over het voorschrijven van medicijnen door dierenartsen gedurende twee jaren gerapporteerd. De SDa baseert haar analyse op het benchmarken van dierenartsen en dierhouders en de door hen ingezette verbetertrajecten. Dit moet leiden tot minder en verantwoord gebruik van antibiotica in de Nederlandse dierhouderij.

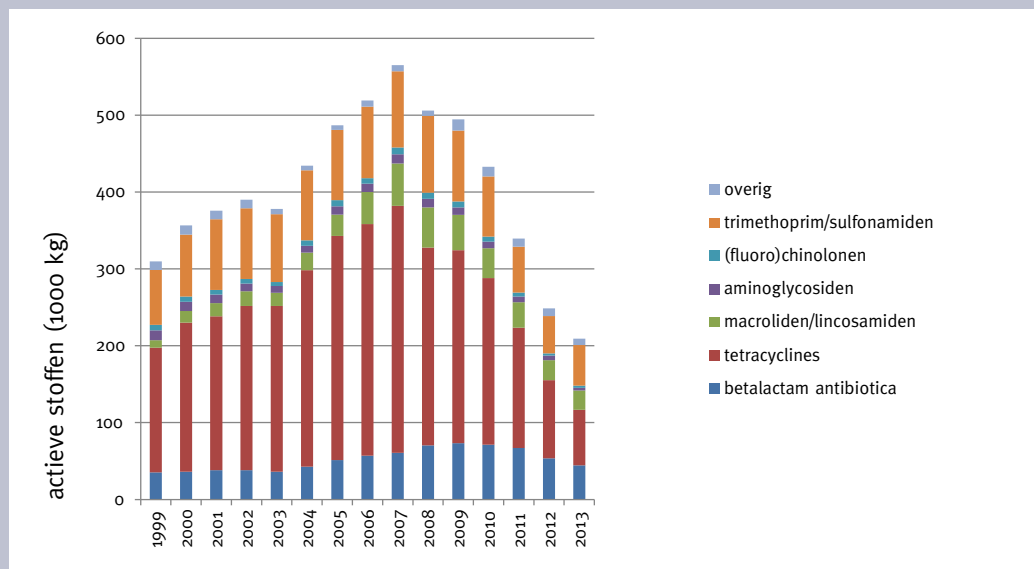
Tussen 2012 en 2013 is het gebruik van antibiotica in drie van de vier belangrijkste sectoren van de veehouderij wederom gedaald. Hiervoor is gekeken naar de hoeveelheid antibiotica die in Nederland aan elk van de dierlijke sectoren geleverd is. Deze hoeveelheid is teruggerekend naar het aantal dieren dat hiermee per sector kan worden behandeld. Op basis daarvan kan worden gesteld dat het antibioticagebruik

het sterkst is gedaald in de varkenshouderij (30%) en de vleeskuikenhouderij (29%), en minder geprononceerd in de kalverhouderij (15%). Het gebruik in de rundveehouderij is over 2012 en 2013 constant gebleven maar in absolute zin het laagst. Over de vier belangrijkste diersectoren samen (varkens, kalveren, vleeskuikens, rundvee) gaat het om een reductie van 20,5% (gewogen naar diergewicht per sector) in 2013 ten opzicht van 2012.

In het kader van deze monitoring is ook gekeken naar antibioticagebruik op individuele bedrijven. Het aantal veelgebruikers blijkt substantieel gedaald. Voor de varkenssector en vleeskuikensector geldt dat meer dan twee derde van de bedrijven zich nu op het streefniveau bevinden. De ontwikkeling in de kalversector is bescheidener. In het algemeen is het gewenst meer aandacht te gaan besteden aan bedrijven die relatief veel antibiotica gebruiken.

Over de grote lijn laten verkoopcijfers van antibiotica een dalende lijn zien. De daling vlakt enigszins af ten opzichte van vorige jaren. Ten opzichte van 2012 is in 2013 sprake van een daling van 15,9% in kilogrammen verkochte antibiotica. Ten opzicht van 2009 is de totale verkoop met 57,7% gedaald. In het voorgaande jaar, tussen 2011 en 2012, was de daling in antibioticaverkoop nog groter dan 25%.

Trendanalyse landelijke verkoopcijfers fabrikanten en importeurs Diergeneesmiddelen Nederland (FIDIN)

Figuur 1: Verloop van de verkoopcijfers van antimicrobiële diergeneesmiddelen, uitgedrukt in aantal kilogrammen actieve stoffen (x 1000) van 1999 tot 2014 (bron FIDIN) naar hoofdcategorie in 2013.

Dit voorjaar heeft de SDa ook de zogenaamde ‘*Veterinaire Benchmarkindicator (VBI)*’ gepresenteerd. In het gelijknamige rapport heeft het ‘SDa-expertpanel’ de voorschrijfpatronen van dierenartsen over 2012 in kaart gebracht en geanalyseerd. Uit deze ‘nulmeting’ blijkt dat het voorschrijfpatroon van antibiotica per dierenarts aanzienlijk verschilt. De beroepsorganisatie van dierenartsen (KNMvD) zal een verdere analyse uitvoeren naar de spreiding in het voorschrijfpatroon en wil actief zoeken naar oorzaken en verbetermogelijkheden. Voor het vierde jaar op rij geven de consumentenbestedingen een stijgend marktaandeel aan van duurzaam geproduceerde voeding. Dat blijkt uit de Monitor Duurzaam Voedsel die is samengesteld door het LEI Wageningen UR op basis van kassascans en andere marktgegevens. Onder duurzaam geproduceerd voedsel vallen producten met een onafhankelijk gecontroleerd keurmerk, zoals Beter Leven kenmerk, Fair Trade, MSC, UTZ Certified, Vrije Uitloop en Bio/EKO.

4.3 Monitor Duurzaam Voedsel

Consumenten kiezen vaker voor dier- en milieuvriendelijk geproduceerd voedsel. In het afgelopen jaar gaven zij hier 257 miljoen meer aan uit ten opzichte van 2012: een stijging van 10,8% naar in totaal circa 2,5 miljard omzet. De uitgave aan voedsel zonder duurzaamheidskeurmerk laat met een daling van 1,1% een tegenovergesteld beeld zien. Het totaalbedrag dat aan duurzaam voedsel wordt uitgegeven (ca. € 2,5 miljard) is in die periode meer dan verdubbeld ten opzichte van 2009. Het marktaandeel duurzaam liep in 2013 verder op tot 6,1% ten opzichte van 5,5% in 2012.

Bestedingen aan voedsel in de gemeten verkoopkanalen (x miljoen euro)	2012	2013	Ontwikkeling
De besteding aan duurzaam voedsel	2.218,7	2.457,4	10,8%
De besteding aan overig voedsel	38.452,8	38.040,6	- 1,1%
De totale voedselbesteding	40.671,5	40.498,0	- 0,4%
Marktaandeel duurzaam voedsel	5,5%	6,1%	

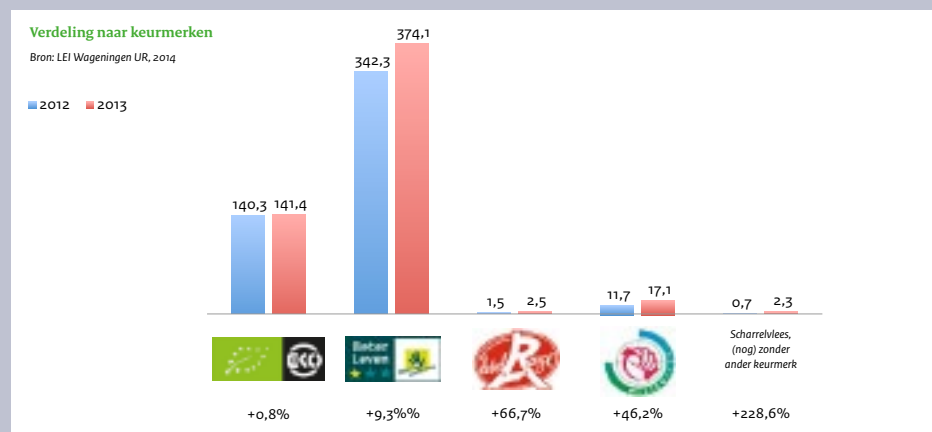
Bron: LEI, onderdeel van Wageningen UR, 2014

Vlees

De Nederlandse consument eet minder vlees, maar wel meer duurzaam vlees. Hij besteedde in 2013 in totaal 453,9 miljoen euro aan duurzaam vlees, 7,8 procent meer dan in 2012. Het marktaandeel duurzaam in alle gemeten kanalen steeg van 8,4 procent naar 9,1 procent. In de supermarkten steeg het marktaandeel van 9,4 naar 10,3 procent. In de buitenhuishoudelijke markt krijgen duurzaam vlees, vleeswaren en vleesvervangers geen voet aan de grond: het marktaandeel daalde nog verder van 1,6 naar 0,9 procent. Dit lag vooral aan vlees en vleeswaren; vleesvervangers spelen in de buitenhuishoudelijke markt geen rol.

Na de spectaculaire groei van vlees met een keurmerk in 2011 en 2012, als gevolg van een vervangingsstrategie bij enkele grote supermarkten, vlakke de groei in 2013 af naar 7,8 procent. De stijging was vooral te danken aan duurzame scharrelkip met 1 ster Beter Leven kenmerk in de supermarkten. Kalfsvlees en rundvlees verloren licht terrein, terwijl varkensvlees met één of twee sterren Beter Leven kenmerk en Milieukeur het verdringingseffect bij biologisch varkensvlees (min 14,4 procent) ruimschoots compenseerden.

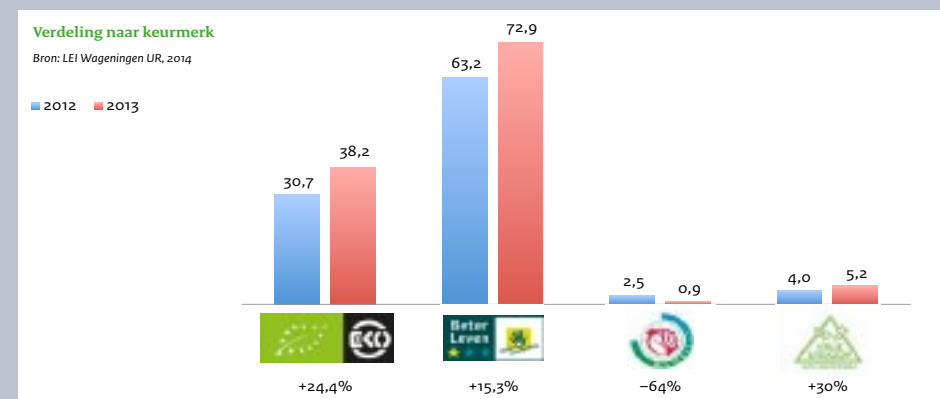

De omzet van vleeswaren van duurzaam geproduceerd vlees daalde in 2013 met 10,3 procent ten opzichte van 2012. In 80 procent van de gevallen gaat het bij duurzame vleeswaren om biologische vleeswaren. Supermarkten verkochten méér (14,3 procent), maar konden de daling bij catering en restaurants niet goedmaken. Label Rouge, scharrelvlees en vrije-uitloopp producten waren door de komst van Beter Leven sterren vrijwel onzichtbaar geworden in de markt, maar in zowel de retail

als de out-of-home sector groeien deze keurmerken weer. Label Rouge steeg met 66,7 procent, scharrelvlees met ruim 200 procent, en vrije uitloop met 30 procent. De vrije-uitloopeieren maken bij retailformules soms onderdeel uit van een vervangingsstrategie om het basisassortiment of huismerken te verduurzamen. Zij vervangen daar de gewone scharreleieren.

Eieren

De omzet in duurzaam geproduceerde eieren is in 2013 met 14,8 procent gestegen, vooral dankzij de ontwikkeling van de groei van biologische eieren in alle kanalen. Ook de bestedingen aan vrije uitloopeieren namen toe. De groei ging net als in 2012 ten koste van gewone scharreleieren en van scharreleieren met één ster: eieren van leghennen die een overdekte uitloop hebben, daglicht en een normaal lichtschema, en afleidingsmateriaal tegen o.a. veren pikken. De duurzame eieren hebben een marktaandeel van 28,7%. Vooral in de supermarkten is het aandeel groot: 87%.

Zuivel

De consumptie van duurzame zuivel groeide in 2013 per saldo met 9,5 procent. Behalve ‘dunne zuivel’ (melk, yoghurt etc.) droegen alle productgroepen aan de stijging bij. Denkbaar is dat consumentenkoopgedrag verschuift van de basiszuivel naar luxere producten, zoals yoghurt met vruchten. Naar analogie van heel Europa en de VS is de vraag naar zuivel ook in Nederland stabiel tot licht dalend. Dit ziet men terug bij de ontwikkeling van de afzonderlijke productgroepen, uitgezonderd kaas. Duurzame (biologische) kaas noteerde een omzetgroei van 60,9 procent. Het marktaandeel duurzaam steeg van 6,0 naar 6,6 procent. Door een lagere consumptie van ‘dunne zuivel’ raakte biologische zuivel toch 1,6 procent omzet kwijt.

De besteding aan zuivel, verdeeld naar productsegmenten (x miljoen euro)

	Duurzame zuivel			Totale zuivel		
	2012	2013	Ontwikkeling	2012	2013	Ontwikkeling
Melkdrank (melk, drinkyoghurt)	108,5	104,2	- 4,0%	938,7	925,6	- 1,4%
Desserts (incl kwark, slagroom, creme fraiche)	73,9	85,8	16,1%	1.036,2	1.006,1	- 2,9%
Boter	7,3	8,8	20,5%	417,5	406,3	- 2,7%
Kaas	25,9	32,5	25,5%	1.699,2	1.695,6	- 0,2%
Houdbare zuivel	55,8	65,9	18,1%	441,7	441,5	0,0%
Totaal	271,4	297,2	9,5%	4.533,3	4.475,1	- 1,3%

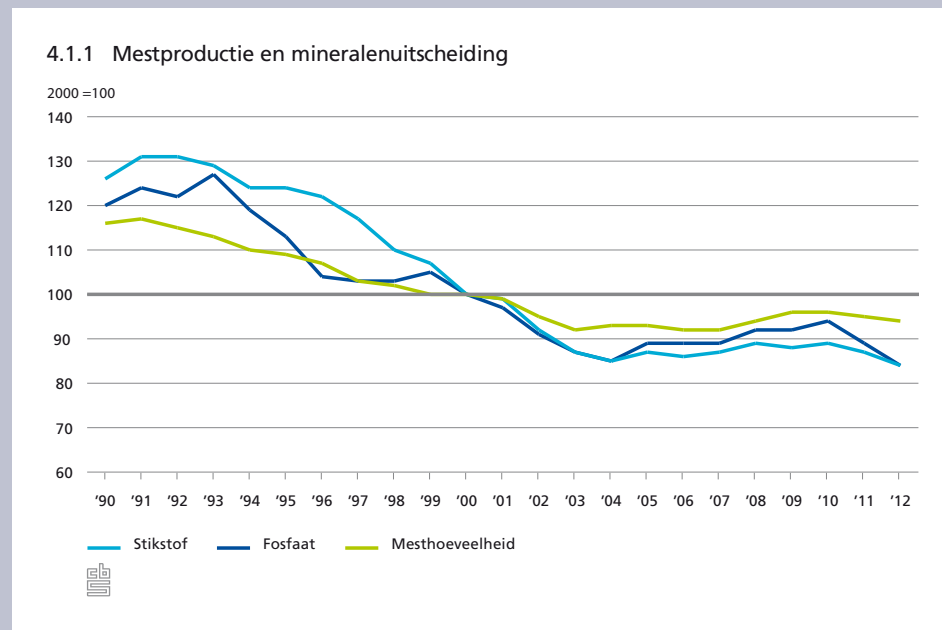
Bron: LEI Wageningen UR, 2014

4.4 Monitor Mineralen- en mestwetgeving

Totale mestproductie

De totale productie van dunne en vaste mest bleef onveranderd op 71 miljard kg. In onderstaande figuur is de ontwikkeling weergegeven van de *mest- en mineralenuitscheiding vanaf 1990*.

Productie stikstof en fosfaat uit mest

De stikstof- en fosfaatuitscheiding namen in 2012 beide af ten opzichte van het voorgaande jaar. De stikstofuitscheiding daalde van 477 tot 461 miljoen kg N en de fosfaatexcretie van 170 tot 161 miljoen kg P₂O₅. De belangrijkste oorzaken zijn lagere stikstof- en fosforgehalten van mengvoer voor rundvee, varkens en pluimvee en een kleinere varkens- en

pluimveestapel. De lagere mineralengehalten van mengvoer hangen samen met afspraken tussen LTO en Nevedi. Deze afspraken vallen onder het zogenaamde voerspoor waarbij limieten zijn gesteld aan het fosfaatgehalte van rundveemengvoer. Het CBS heeft in mei 2014 voorlopige cijfers uitgebracht over 2013. Deze cijfers vragen om extra aandacht vanuit de melkveehouderijsector. Volgens deze cijfers is in de melkveehouderij de fosfaatproductie na 2 jaar daling weer gaan stijgen. Niet alleen door een toenemend aantal dieren, maar ook door een grotere hoeveelheid fosfor in het krachtvoer.

Volgens de prognoses van het CBS blijft de mineralenuitscheiding ook in 2013 onder het plafond dat de Europese Commissie voor Nederland heeft vastgesteld. De prognose van het CBS wijst uit dat dit ook geldt voor 2013.

4.5 Monitoring Duurzame Zuivelketen

In 2011 heeft de *Duurzame Zuivelketen* (NZO en LTO) doelstellingen vastgesteld op het gebied van klimaat & energie, diergezondheid & dierenwelzijn, weidegang en biodiversiteit & milieu. De zuivelsector meet jaarlijks de resultaten van de genomen stappen op het gebied van duurzaamheid en rapporteert hierover publiek en transparant. LEI Wageningen UR is daarom gevraagd om een monitoringsprogramma op te zetten dat uitmondt in een periodieke sectorrapportage. Doel van de sectorrapportage is om naar de melkveehouderijsector, zuivelketen en maatschappij aan te geven wat de stand van zaken is op het gebied van het verduurzamen van de productie en de voortgang die wordt geboekt.

De eerste sectorrapportage (december 2012) was een nulmeting, uitgevoerd met resultaten over 2011 (Reijs et al., 2013a). De nulmeting liet zien dat op een aantal thema's flinke inspanningen zijn vereist om de doelen te realiseren. In 2013 is met gegevens van 2012 de eerste ontwikkeling te melden en die laat op de meeste thema's vooruitgang zien ten opzichte van 2011. Meest opvallend is dat:

1. het antibioticagebruik in 2012 met circa 25% is gedaald ten opzichte van 2011. Ook is het gebruik van kritische middelen¹ in 2012 geminimaliseerd².
2. het primair brandstofverbruik (elektriciteit, diesel, gas) in de melkveehouderij, na een periode van stijging, in 2012 met 2.8% gedaald is.
3. de fosfaatexcretie door de Nederlandse melkveestapel met 3% is gedaald (naar 76, 1 miljoen kg) en de berekende ammoniakemissie met 4% (naar 45 miljoen kg).
4. het percentage soja dat verantwoord werd ingekocht gestegen is van 19% in 2011 naar 34% in 2012.

Op alle overige thema's is er een beperkte vooruitgang of stabilisatie van de resultaten. (Bron: Sectorrapportage 2013)

De cijfers over 2013 komen eind 2014 beschikbaar.

4.6 Ketentransitie duurzame soja

De hoeveelheid aangekochte gecertificeerde soja is in 2013 uitgekomen op 545.250 ton. Daarvan is 76,5% RTRS en 23,5% op weg naar RTRS. In vergelijking met het totale gebruik aan soja (1,8 miljoen ton; LEI 2010) is dit 30% waarvan 23% RTRS en 7% op weg naar RTRS. Van alle soja en sojaproducten die in Nederland gebruikt worden is nu 23% afkomstig van RTRS gecertificeerde soja en 7% op weg naar RTRS.

Daarnaast is er voor verschillende marktsegmenten en sectorinitiatieven (Varken van Morgen, SMK en Duurzame zuivel) vastgelegd in kwaliteitsstandaarden en inkoopvoorwaarden dat er vanaf 2015 alleen nog maar RTRS soja of vergelijkbaar gebruik mag worden. De diervoederindustrie zal voor de volumes soja waar geen specifieke marktvraag voor is een basisniveau van verantwoorde soja gaan aankopen met de intentie dat dit basisniveau steeds hoger komt te liggen. Hiervoor zal op Europees niveau aangesloten worden bij de richtlijnen die vanuit de Europese federatie voor de diervoederbedrijven worden opgesteld.

www.verantwoordesoja.nl

¹ Antibiotica worden ingedeeld in klassen, de zogenaamde eerste -, tweede -, en derdekeuze middelen. De derde keuze antibiotica bestaan uit 'antibiotica die van kritisch belang zijn voor de volksgezondheid'. Deze antibiotica dienen daarom slechts in uitzonderlijke gevallen voor de behandeling van dieren worden ingezet.

² Hoofdstuk 4.2 van deze UDV voortgangsrapportage laat actuelere cijfers zien over het antibioticagebruik in de dierhouderij. Doordat DZK iedere twee jaar rapporteert zijn deze gegevens nog niet meegenomen.

5. PlusStallen⁺

5.1 [Stimuleringspakket >](#)

5.2 [Duurzaamheidsplan >](#)

5.3 [Monitoring >](#)

5.1 Stimuleringsmaatregelen integraal duurzame stallen⁺

Als een veehouder gaat investeren in nieuwe stallen is dat een uitgelezen moment om stappen te zetten in duurzamer produceren. Keuzes die een veehouder dan maakt, bepalen voor de komende 10-20 jaar de randvoorwaarden voor de productie. De opzet van de stal heeft daarmee invloed op de duurzaamheid van het veehouderijbedrijf. Het realiseren van een nieuwe stal is daarom hét moment om stappen te zetten op thema's als dierenwelzijn, diergezondheid, milieu en omgeving.

Stal met een + voor duurzaamheid

Omdat de beslissing tot nieuwbouw (of verbouw) zo bepalend is, heeft het samenwerkingsverband Uitvoeringsagenda Duurzame Veehouderij hieraan een uitdagende ambitie verbonden: vanaf 2015 voldoen alle nieuwe stallen, waarvoor veehouders een vergunning aanvragen, minimaal aan het niveau van de zogenaamde Plusstal. Plusstallen scoren op de belangrijkste duurzaamheidsaspecten (dierenwelzijn, milieu, energie, ammoniak) tussen het huidige wettelijke niveau en de strengere eisen van de Maatlat Duurzame Veehouderij (MDV).

Voor het ontwikkelen van de Plusstal is aangesloten bij de systematiek van de MDV, waar de veehouderijsector al sinds 2007 mee bekend is. Een Maatlat Duurzame Veehouderij (MDV)-stal voldoet binnen het gehanteerde puntensysteem aan strenge duurzaamheidseisen op de thema's: Ammoniakemissie, Bedrijf & omgeving, Brandveiligheid, Diergezondheid, Dierenwelzijn, Energie en Fijn stof. Voor ondernemers die voldoen aan het vooraf gestelde minimum aantal punten (totaal en per onderdeel) staat gebruik van de fiscale regelingen MIA en Vamil open. Het ambitieniveau is zo hoog dat ca 1/3 van de nieuwe stallen aan dit niveau kan voldoen.

Plusstallen scoren 60% van het aantal MDV punten dat geldt voor fiscale tegemoetkoming. Voor de afzonderlijke thema's geldt een minimum van 40% van de punten die gelden voor de MDV-stal met fiscale tegemoetkoming. Ammoniak is hierbij een uitzondering: voor dat thema scoort in de huidige MDV systematiek de maatregel met de minste punten al meer dan het niveau dat benodigd is voor de Plusstal. Hiervoor is een aangepaste puntentelling in de maak waardoor ondernemers ook voor dit thema kunnen voldoen aan de criteria voor de Plusstal. Komend jaar wordt gekeken hoe deze in de praktijk van een boerenbedrijf zijn in te passen.

Stimuleren, niet verplichten

Om de toepassing van Plusstallen te bevorderen hebben de partners van de UDV verschillende stimuleringsmaatregelen uitgewerkt.

- Eén van de maatregelen is dat o.a. adviseurs, vergunningverleners en financiers gevraagd wordt met ondernemers de discussie aan te gaan over hun duurzaamheidsplannen. Normaal gesproken is dat duurzaamheidsperspectief een onderdeel van het totale bedrijfsplan voor een veehouderijbedrijf. Op dit moment werkt de UDV verder uit hoe dit plan eruit gaat zien. In ieder geval zal de ondernemer moeten aangeven met welke aspecten van de MDV hij invulling denkt te kunnen geven aan de criteria voor plusstal (40/60). Overigens zal het duurzaamheidsplan in bepaalde gevallen ook nodig zijn bij realisatie van grootschalige verbouw. Door een helder duurzaamheidsplan te overleggen aan relevante partijen, kunnen ondernemers aantonen hoe zij de verduurzaming van hun eigen onderneming wensen te realiseren. Bij de financier kan dit resulteren in gunstiger voorwaarden voor een lening.
- Het is belangrijk dat ‘het verduurzamen van hun bedrijf’ voor veehouders met nieuwbouwplannen één van de eerste aspecten is waarover ze met hun adviseurs spreken. Via diverse kanalen wordt dit bij ondernemers en adviseurs onder de aandacht gebracht. Het te ontwikkelen duurzaamheidsplan speelt hierbij een belangrijke rol. De UDV werkt een leidraad uit voor de manier waarop ondernemers dit gesprek kunnen voeren met hun adviseurs. Adviseurs spelen een belangrijke rol bij de besluitvorming.

- Ook de Rijksoverheid stimuleert de bouw van Plusstallen. Voor een lening van een bank aan een landbouwbedrijf is een garantstelling door de overheid mogelijk. Deze Garantstelling Landbouw (voor leningen tot €600.000,- of in geval van een startende ondernemer tot €1.200.000,-) is voor de bouw van stallen beschikbaar als een ondernemer middels een certificaat kan laten zien dat het een Plusstal betreft.
- Het samenwerkingsverband werkt ook aan een Stalwijzer. Verschillende stalsystemen zullen daarin worden vergeleken en krijgen een beoordeling. Deze stalwijzer adviseert ondernemers bij het nemen van beslissingen. In deze stalwijzer komt informatie te staan over wenselijke keuzes bij nieuwbouw, neutrale keuzes en af te raden keuzes. Die laatste categorie bevat systemen en technieken die wettelijk wel zijn toegestaan maar beschouwd worden als onvoldoende toekomstgericht. De stalwijzer verbiedt dergelijke stallen niet maar hiermee hopen we ondernemers aan het denken te zetten over de keuze die ze maken. Vergelijkbare systemen kennen we van de VISwijzer, daar gaat het om de categorieën: prima keuze, tweede keuze, liever niet. Hoe de categorieën van de stalwijzer genoemd gaan worden en welke beoordeling de verschillende stalsystemen gaan krijgen, is nog niet bekend.

Meer dan stallenbouw

De ambitie van de Plusstallen komt voort uit de doelen die het samenwerkingsverband van de Uitvoeringsagenda Duurzame Veehouderij (UDV) heeft gesteld om stappen te zetten naar een in alle opzichten duurzame veehouderij. Dit samenwerkingsverband van sectoren (LTO, zuivel, slachterijen, diervoederindustrie, bankwezen), overheden (ministerie van Economische Zaken, provincies), groen onderwijs en maatschappelijke organisaties (Natuur&Milieu en Dierenbescherming) zet hierop in vanuit het idee dat dit bijdraagt aan een voorloperspositie van de Nederlandse veehouderij in de markt en aan maatschappelijk draagvlak voor de veehouderijsector. Hiervoor is meer nodig dan de bouw van stallen. Het samenwerkingsverband heeft daarom 15 lange-termijn-doelen benoemd voor het realiseren van een duurzame veehouderij. Deze worden de komende periode vertaald in doelen per keten.

In het duurzaamheidsplan onderbouwen veehouders de manier waarop zij invulling geven aan de verduurzaming van hun eigen onderneming. Het duurzaamheidsplan zal integraal onderdeel zijn van het bedrijfsplan ter onderbouwing van een financieringsverzoek, vergunning of subsidie aanvraag. In het duurzaamheidsplan wordt concreet aangegeven welke maatregelen (hardware en management) worden genomen om bovenwettelijk te acteren en daarbij de relatieve score op de afzonderlijke maatlatten uit de MDV weer te geven. Belangrijk daarin is de algemene toelichting veehouder i.r.t. verduurzaming eigen onderneming resp. sector aan de hand van deelvragen: ‘Waar sta ik, wat wil ik, hoe geef ik daar invulling aan en welke keuzes in staluitvoering/managementmaatregelen ga ik nemen?’. Daarnaast worden op de individuele maatlatten de te nemen maatregelen en daarbij behorende score weergegeven.

5.3 Monitoring

De Staatssecretaris heeft op 23 april 2014 namens de partners van het samenwerkingsverband een brief naar de Kamer gestuurd over de introductie van de Plusstallen. Hierin heeft ze aangekondigd de Tweede Kamer regelmatig te informeren over de voortgang door de bouw van de plusstallen te monitoren.

In 2016 zal een eerste monitor verschijnen van de resultaten die geboekt zijn over het jaar 2015. Deze monitor nieuwe stijl zal voortbouwen op de huidige monitoring integraal duurzame stallen. In de huidige monitor wordt gekeken naar de duurzame stallen ten opzichte van het totaal aan-

tal stallen. In de nieuwe monitor zal ook aandacht zijn voor het aandeel plusstallen (of hoger) ten opzichte van alle nieuwbouw. In deze monitor zal overigens niet alleen gekeken worden naar de duurzaamheid van stallen. Het idee is om - voor zover mogelijk - ook aan de Tweede Kamer te rapporteren welke effecten bereikt worden met managementmaatregelen op het veehouderijbedrijf. Dit wordt vanuit de keten verder uitgewerkt. Mooie voorbeelden daarvan zijn de inspanningen binnen de Duurzame Zuivelketen, maar ook bij de Kip van Morgen en het Vlees Beter Initiatief in de varkensvleesketen.

6. Versnellingsprojecten

- 6.1 [Integraal duurzame producten herkenbaar in het schap >](#)
- 6.2 [Innovatie in bedrijf >](#)
- 6.3 [Digitale inblik op het boerenbedrijf >](#)
- 6.4 [Ranking the stars >](#)
- 6.5 [Verduurzamen diervoeder >](#)
- 6.6 [Het Nieuwe Veehouden 2.0 >](#)
- 6.7 [Ketenmanagement >](#)

De UDV ondersteunt het proces van verduurzaming waar veehouderijsectoren en voedselketens initiatieven ondernemen. Deze ondersteuning biedt zij tot nu toe op twee manieren: als verbinder en als versneller. De UDV verbindt binnen de regiegroep en daarbuiten partijen die een belangrijke rol spelen bij het verduurzamen. De regiegroep komt sinds 2010 gemiddeld acht keer per jaar bijeen en vormt daarmee een stabiel platform voor uitwisseling van actuele ontwikkelingen, signalering van blokkades en een plek waar samenwerking tot stand kan komen, omdat partijen elkaar beter weten te vinden. Daarnaast zet de UDV nieuwe initiatieven in gang op die punten waar versnelling van de verduurzaming nodig is, zodat blokkades weggenomen worden en meer oplossingsrichtingen beschikbaar komen. Dit zijn de zogenoemde 'versnellingsprojecten'. In 2012 zijn acht versnellingsprojecten van start gegaan. Daarvan kregen in 2013 een aantal projecten aanvullende financiering, om aan de slag te gaan met vervolgvragen die ontstaan zijn de uitvoering.

Voor 2014 is de aanpak met versnellingsprojecten voortgezet in een Subsidierегeling Verduurzaming Veehouderij. Deze was opengesteld van 12 augustus t/m 11 september 2014. Organisaties of samenwerkingsverbanden kunnen een subsidie aanvragen voor het opstellen van een UDV Verbeterplan of subsidie voor het uitvoeren van een zogenaamd UDV project. UDV verbeterplannen dienen gericht te zijn op activiteiten die belemmeringen wegnemen die een of meer van de 15 ambities van de Uitvoeringsagenda Duurzame Veehouderij in de weg staan. UDV projecten kunnen bestaan uit het uitvoeren van een verbeterplan of de ontwikkeling van een nieuwe bedrijfsvoering, een nieuw bedrijfsproces, een nieuw product of een prototype, dat bijdraagt aan het wegnemen van belemmeringen voor de ambities van de Uitvoeringsagenda Duurzame Veehouderij.

[Kijk voor meer informatie op de UDV website](#)

6.1 Integraal duurzame producten in het schap

Meer duurzame vlees- en zuivelproducten in het schap is het doel van het versnellingsproject 'Integraal duurzame producten in het schap' dat wordt getrokken door Natuur & Milieu. Verduurzaming vindt op verschillende terreinen plaats: aan de basis door de verbeteraars, in tussensegmenten door veranderaars, en in topsegmenten door koplopers. Het project 'Integraal duurzame producten in het schap' richtte zich vanaf de start op het tussensegment (voor varken, kip en zuivel), maar heeft zich verbreed naar zowel basisduurzaamheid (conform afspraken CBL) als naar het topsegment. Op alle drie de sporen zijn resultaten geboekt:

Tussensegment:

- Ontwikkeling quickscans voor rundvee (vlees en melk), varkens en kip;
- Ontwikkeling Duurzaamheidswaaier: hiermee wordt op 8 onderdelen gescoord in hoe verre agrarische ondernemers/bedrijfsconcepten presteren op duurzaamheid. En laat tevens zien of iets een prestatie of een ambitie is. Inmiddels zijn 57 bedrijven opgenomen in het portfolio. De duurzaamheidswaaier wordt doorontwikkeld om deze voor consumenten begrijpelijk en aantrekkelijk te maken;
- Contacten met retailers over verduurzaming in het vers-segment en betere herkenbaarheid van duurzame producten;
- Verkennen van de mogelijkheden voor samenwerken met Dierenbescherming voor een verbreed Beter Leven kenmerk, waarbij ook milieuaspecten een rol spelen in de waardering.

Basis duurzaamheid (CBL norm):

- Inrichting van een voorlopige governance structuur met CBL, LTO, COV/MION en N&M. Gezamenlijk vormen zij het dagelijks bestuur;
- Voor varkensvlees zijn de normen vastgelegd in Global GAP;
- Vanuit het dagelijks bestuur vindt monitoring plaats op opvolging van gemaakte afspraken met betrokken partijen;
- Voor kip zijn de introductievoorbereidingen bij Superunie en Jumbo in gang gezet. De Hollandse kip van AH zal, wanneer deze voldoet aan de milieueisen, in de schappen komen.

Top (Truffelcoalitie):

- Bijeenkomsten met de vier leden van de Truffelcoalitie om individuele en gezamenlijke focus en activiteiten te bespreken. Dit is vertaald naar een jaarplan. Tevens is informatie uitgewisseld over ieders bedrijf en de vorderingen op het gebied van productontwikkeling, consumentbenadering en marktontwikkeling.;
- Inventarisatie van projectwensen, gekoppeld de drie thema's (consumentbenadering, productontwikkeling en marktontwikkeling) en welk lid of –leden van de Truffelcoalitie hiermee aan de slag gaan. Afspraken gemaakt over doel, beoogd resultaat, kosten en planning.

Looptijd:

Van oktober 2012 tot juli 2015.

Betrokken partijen:

Natuur & Milieu i.s.m. o.a Dierenbescherming, LTO, en diverse ketenpartijen.

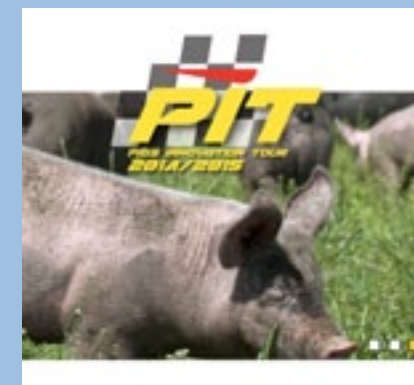
[Meer informatie op www.UDV.nl](http://www.UDV.nl)

6.2 Innovatie in bedrijf

Het versnellingsproject ‘Innovatie in bedrijf’ richt zich op de brede toepassing van vernieuwingen in de varkenshouderij en varkensvleesketen door middel van ‘boeren leren van boeren’. Varkenshouders leren bij voorkeur van elkaars kennis en ervaringen in de praktijk. De demobedrijven van de ‘vernieuwers’ in de sector zijn aansprekende en leerzame voorbeelden voor de ‘volgers’. Daarnaast zijn de vernieuwers zelf op zoek naar begeleiding bij het opdoen van praktijkkennis en ervaring. ‘Innovatie in bedrijf’ is ontwikkeld voor het ondersteunen en verder brengen van de demofunctie die de vernieuwers onder de varkenshouders voor hun collega’s hebben. En om de grote groep volgers hierover te informeren en mee te nemen in hun proces om stappen te zetten.

Daarbij zijn de volgende activiteiten ondernomen:

- Samenwerking met UDV project Ranking the Stars: er is gezamenlijk een 'groslijst' met innovatie-ideeën, innovatie-experimenten en innovatie in bedrijf opgesteld. Vervolgens is in een expertsessie vastgesteld welke bedrijven benaderd zouden worden om deelnemer van het project te worden. Er zijn 10 bedrijven gekozen die passend bevonden werden voor het project Innovatie in Bedrijf, daarvan hebben 7 bedrijven besloten om mee te doen;
- Netwerkbijeenkomsten van de demobedrijven; zes keer per jaar komen deze ondernemers bij elkaar om door te praten over een inhoudelijk thema en ervaringen te delen;
- Monitoring, training, organisatorische en financiële ondersteuning van de demobedrijven;
- Communicatie: varkenshouders komen niet makkelijk hun erf af. Daarom wordt Innovatie in Bedrijf door gerichte communicatie dichterbij hen gebracht. Op basis van input van de vernieuwers en de vanuit de doelgroep is besloten het project onder een andere (meer dynamische) naam te communiceren: *Pigs Innovation Tour* (PIT). Via een eigen website, een printmagazine en digitale magazines wordt PIT onder de aandacht gebracht van de sector. Voor deze gerichte communicatieactiviteiten is samenwerking gezocht met Janneke Janssens, hoofdredacteur van Vakblad Varkens. Het printmagazine wordt in een oplage van 6000 gedrukt en is op 2 juli 2014 gelanceerd op de onderwerpenbeurs van ZLTO op 2 juli. Daarna is het meegestuurd met vakblad Varkens (oplage 5000). In het printmagazine is aandacht voor de 7 vernieuwers en voor partners van deze bedrijven, de UDV, VVP (Verenigd Varkenshouderij Platform) en Recept voor Duurzaam Varkensvlees. Vanaf september 2014 volgt een tweewekelijks digitaal magazine.

Op deze manier kunnen de innovatieve varkenshouders gevolgd worden door collega's én krijgt het project informatie over de interesse van de varkenshouders, omdat gevolgd kan worden welke artikelen het beste worden gelezen;

- Focus op kwaliteit: het versnellen van innovatie is lastig te meten, daarom is ingezet op bereik en kwaliteit. Er is gekozen voor een aanpak van 3 excursies per vernieuwer, daarmee zijn er 21 excursies voor varkenshouders die van hun collega's willen leren. Verder wordt ingezet op 7 themabijeenkomsten;
- Opzetten van leeractiviteiten voor de 'volgers', die zowel een regionaal (innovaties in de regio, in de brede zin van het woord) als een thematisch (mest, energie, welzijn) karakter hebben.

Looptijd van het project:

Van december 2012 tot december 2015

Betrokken partijen:

Financiering door udv, Ito's en ondernemers en bedrijfsleven (*partners op de site*). Projectuitvoering door Projecten LTO Noord, Varkensnet, VIC Sterksel

[Meer informatie op www.udv.nl](http://www.udv.nl) >

6.3 Digitale inkijk op het boerenbedrijf

‘Digitale inkijk op het boerenbedrijf’ draait om het stimuleren van interactie tussen boer en burger. Om zo over en weer begrip en communicatie tot stand te brengen. Een virtuele rondleiding op de boerderij is een moderne, nieuwe manier om kennis op te doen over het boerenbedrijf en dierenwelzijn. En maakt bovendien ook voor gesloten bedrijven transparantie en contact met burgers mogelijk. Onderzoeken, pilots, uitgewerkt lesmateriaal en technische ondersteuning van deelnemende boeren worden ingezet om deze interactieve kennismaking tot een duurzaam succes te maken. Er is gestart met basisscholen om van daaruit het bereik te vergroten naar een breder publiek.

In het project zijn de volgende fasen doorlopen:

- Inventarisatie van digitale technieken en formats: studenten van de HAS Hogeschool hebben een inventarisatie gemaakt van beschikbare digitale technieken, concepten en formats, die toegepast zouden kunnen worden t.b.v. digitale inkijk bij boerenbedrijven. Daarnaast is gekeken welke initiatieven er zijn vanuit agrarische ondernemers.
- Onderzoek toepasbaarheid in onderwijs: om inzicht te krijgen in de huidige onderwijsactiviteiten op het gebied van 'dier' op de basisscholen hebben studenten van Hogeschool InHolland in West-Nederland daar een inventarisatie gedaan. En tevens onderzocht wat de behoefte is van potentiële doelgroepen aan de digitale inkijk. Via pilots is gewerkt aan concrete doorontwikkeling van het concept.
- Samenstellen van onderwijsmateriaal digitale inkijk: op basis van de verzamelde informatie is er onderwijsmateriaal samengesteld voor de basisschool en getest door middel van één of meerdere pilots. De pilots zijn als positief ervaren. Tevens zijn een website en een promotiefilmpje voor basisscholen en boeren ontwikkeld.
- Onderzoek voor de ontwikkeling van een app: door een speciale app en het inzetten van diverse sociale media kunnen zowel basisschoolleerlingen als ook burgers worden bereikt. In de aanloop daar naartoe is door studenten van de HAS onderzocht aan welke functionele eisen een app moet voldoen die dierlessen en digitale inkijk kan integreren.

Communicatie

Over dit project is op verschillende manieren en via verschillende kanalen gecommuniceerd, o.a. via:

- een eigen Facebook-pagina
- een nieuwsbericht op melkvee.nl
- de nieuwsbrief van basisschool CNS d' Uylenborch
- een nieuwsbericht op www.plattelandspost.nl
- een artikel in de Nieuwe Oogst
- activiteiten en een presentatie op het evenement ProefMei op 23 mei 2014.

Looptijd van het project:

Het versnellingsproject Digitale inkijk op het boerenbedrijf loopt van januari 2013 tot 31 december 2015. De top up (de ontwikkeling van de speciale app) t/m 30 april 2016.

Betrokken partijen:

Het project wordt uitgevoerd vanuit GKC door HAS Hogeschool, ZLTO, Provincie Noord Brabant, Hogeschool InHolland, LTO Noord en WUR (VIC Sterksel).

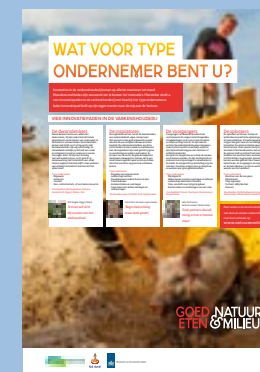
[Meer informatie op www.UDV.nl](http://www.UDV.nl)

6.4 Ranking the Stars

Zoals er meer wegen naar Rome leiden, zo zijn er ook in de varkenshouderij verschillende routes te volgen op weg naar duurzaamheid. In het versnellingsproject 'Ranking the Stars' worden die routes concreet gemaakt aan de hand van duurzame initiatieven die perspectief bieden voor de toekomst.

Door beloftevolle initiatieven voor duurzame veehouderij vanuit verschillende perspectieven tegen elkaar af te wegen, is een ‘routekaart duurzame varkenshouderij’ ontwikkeld. Daarin zijn 4 innovatiepaden te ontdekken, gekoppeld aan specifieke ondernemerskwaliteiten, supporter organisaties (mogelijkmakers) en valkuilen. Elk innovatiepad karakteriseert een bepaald type ondernemer:

• **Dwarsdenker:**

Durft en wil het anders doen. Hij/zij ontwikkelt redelijk op zichzelf een uniek en integraal concept, zoekt en creëert zijn eigen afzet. Een small stream segment dat klein blijft, maar anderen uitdaagt.

• **Inspirator:**

Zet een onderscheidend, eigen concept op en is gericht op aansluiting. Hij/zij neemt anderen mee. Small stream segment, met focus op groei naar exclusieve ketens.

• **Voorganger:**

Verandert de main stream van binnen uit. Zet zijn/haar stappen vanuit de bestaande markt en vernieuwt daarin als snelste. Neemt volgers op sleeptouw en werkt naar grote gesloten ketens.

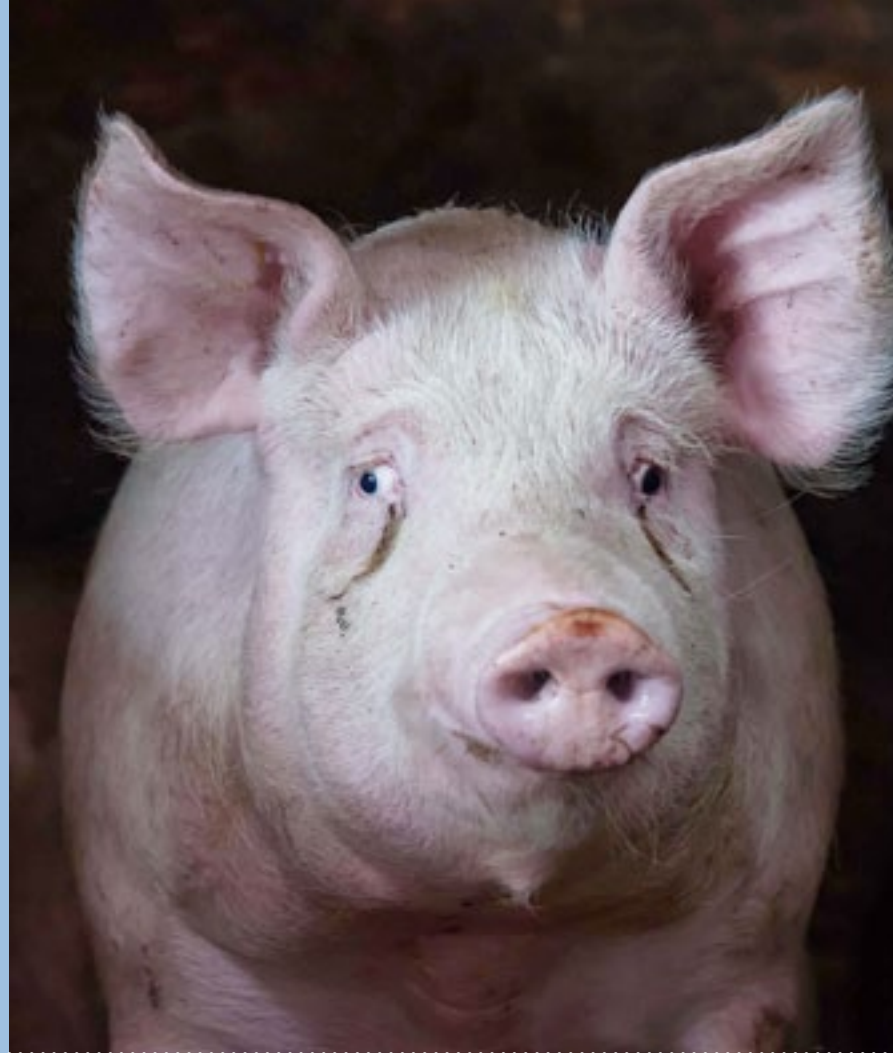
• **Oplosser:**

Verzint, vindt, en optimaliseert praktische oplossingen voor actuele issues. Hij /zij laat zien dat losse issues praktisch oplosbaar zijn. Oplossingen passen makkelijk binnen mainstream.

Deze innovatiepaden zijn in het vervolgproject verder uitgediept en geschikt gemaakt voor scholing van toekomstige varkenshouders (studenten) en huidige varkenshouders (via VarkensNET). Daarbij ligt de focus op innovatie gekoppeld aan ondernemerskwaliteit. Het doel is om (toekomstige) ondernemers te inspireren en ondersteunen bij het kiezen van een route die bij hen past, en daar de partners bij te betrekken die bij hen passen. Daarvoor zijn verschillende stappen gezet:

- Aanscherping van de innovatiepaden met theorie en het spiegelen daarvan aan de melkvee- en pluimveehouderij;
- Organiseren van verankeringsessies met docenten van de HAS Hogeschool (Dier- en Veehouderij, Bedrijfskunde & Agribusiness), CAH Vilentum (Varkenshouderij) en andere onderwijsinstellingen (Van Hall Larenstein en het MBO). Gezamenlijk is onderzocht hoe de innovatiepaden een rol kunnen krijgen in het lesprogramma van de studenten;
- Organiseren van een verankeringsessie met varkenshouders via VarkensNET, met daaraan gekoppeld een “Wroeten met”-sessie (verdiepingsslag);
- Summerschool “Varkens houden in 2020” in juli 2014, georganiseerd door HAS Hogeschool en CAH Vilentum in samenwerking met VIC Sterksel. Daarbij is gebruik gemaakt van de door Natuur&Milieu ontwikkelde ‘waaier voor integrale duurzaamheid’ waarmee studenten (of varkenshouders) kunnen bedenken op welke aspecten ze willen innoveren, en of ze dat in een stap of een sprong willen doen;
- Enquête onder studenten van de Summerschool om input te verzamelen voor de volgende verankeringsessies in het onderwijs en in Varkensnet;
- Inzet van poster en brochure ‘Innovatiepaden in de veehouderij’ waarin de ondernemerstypen plus praktijkvoorbeelden in beeld worden gebracht en toegelicht.

Looptijd van het project:

Vanaf 1 januari 2013 tot 1 februari 2015)

Betrokken partijen:

N&M, LTO Noord, Rabobank, Ministerie van EZ, Projecten LTO Noord, HAS Hogeschool, CAH Vilentum

[Meer informatie op www.UDV.nl](http://www.UDV.nl)

6.5 Verduurzamen Diervoeder

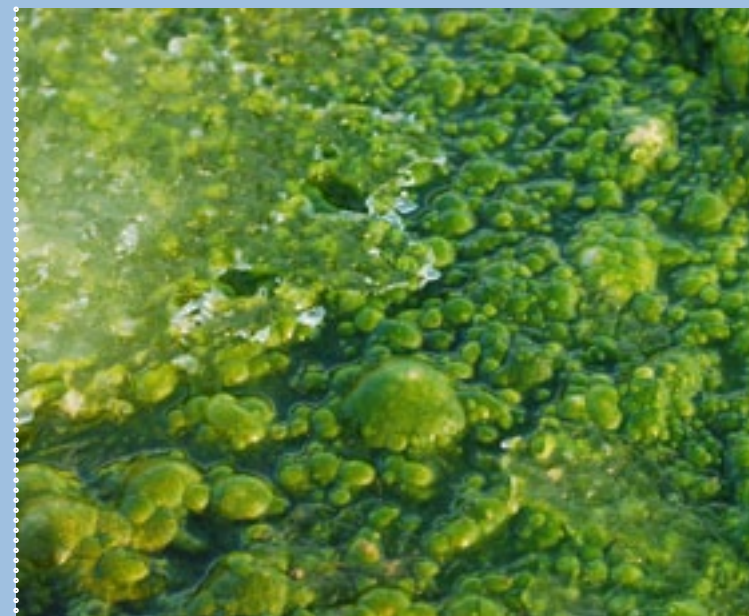
Het sluiten van de mineralen-kringloop en de verduurzaming van veevoer zijn belangrijke doelen binnen de Uitvoeringsagenda Duurzame Veehouderij. Het versnellingsproject ‘Verduurzamen Diervoeder’ richt zich op het zoeken en benutten van alternatieve eiwitbronnen voor veevoer, getoetst aan het ‘FeedPrint model’. Het project heeft samen met diervoederproducenten in kaart gebracht welke Europese eiwitbronnen nu en in de toekomst een duurzame aanvulling c.q. vervanging kunnen zijn voor Zuid Amerikaanse soja.

Daarbij zijn als alternatieven genoemd: Nederlandse soja, Donausoja, zonnebloemschroot en insecten in veevoer. In een workshop met bedrijfsleven en in samenwerking met Feed-4Foodure bleek daarnaast behoefte aan aanvullende kennis en inzicht over het gebruik van reststroom van algen als hoogwaardige grondstof voor veevoer en synthetische aminozuren in veevoer. En kwam tevens de vraag om een modelvoer te maken dat als referentie dient (duurzaamheidsbenchmark).

In de uitvoering van het project zijn de volgende resultaten geboekt:

- Productie van een concept Algenkansenkaart: studenten van de RUU hebben op basis van gerichte verzameling van informatie en de ordening daarvan een eerste opzet gemaakt voor een Algenkansenkaart. Dit in samenwerking met Algenoverleg (waarin deskundigen van WUR en Praktijkonderzoek, Nevedi, Natuur & Milieu zitting participeren). Deze algenkaart zal verder worden doorontwikkeld;
- Optimaliseren van nutritionele mogelijkheden van synthetische lysine en doorrekening hiervan in het data- en rekenmodel Feedprint. De footprint van synthetische aminozuren is meegenomen in het kader van de berekening voor Feed4Foodure;
- Verkennend onderzoek modelvoer (voor varkens). Een student van de HAS heeft een inventariserende studie gemaakt van omvang en inzet van reststromen. Positief neveneffect van die mogelijkheid: vermindering van voedselverspilling. De resultaten zijn gepresenteerd in de klankbordgroep Feed4Foodure.

Looptijd van het project:

Van voorjaar 2012 tot eind 2014

Betrokken partijen:

Verduurzamen Diervoeder is een samenwerkingsproject van Natuur & Milieu en Nevedi (Nederlandse Vereniging Diervoederindustrie).

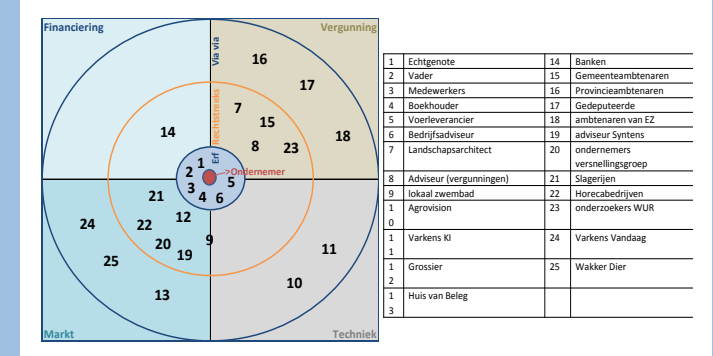

[Meer informatie op www.UDV.nl](http://www.UDV.nl)

6.6 Het Nieuwe Veehouden 2 en 3

Vertrekpunt van het versnellingsproject ‘Het nieuwe Veehouden’ (HNV) is het ontdekken van en toewerken naar een én-én veehouderij. Dan gaat het om veehouderijconcepten of -systemen die goed zijn voor dier én milieu én ondernemer én burger/consument. En uiteraard haalbaar en betaalbaar zijn. In de realisatietrajecten van HNV2 zijn 22 ondernemers ondersteund bij het proces om hun duurzame en innovatieve bedrijfsconcept te realiseren. Op basis van de innovatiespiraal is inzichtelijk gemaakt welke vorderingen er zijn gemaakt. Bijna alle 41 innovaties verkeren inmiddels in de fasen van ‘ontwikkeling’ en ‘realisatie’.

De opbrengst van de realisatietrajecten van Het Nieuwe Veehouden bevat onder meer:

- Versterken boegbeeldfunctie door realisatie van bestaande ondernemersplannen. Door veehouders gericht te ondersteunen bij de realisatie van hun plannen ontstaan voorbeeldbedrijven die anderen kunnen inspireren;
- Verspreiden van methodieken en succesvolle realisaties via erfbetreiders. Adviesorganisaties en erfbetreiders laten delen in de methodieken en succesvolle realisatietrajecten, draagt bij aan de verspreiding van kennis en alternatieve mogelijkheden;
- Analyse transitievoorwaarden succesvolle verduurzaming. Onderzoek naar de bijdrage van de projectactiviteiten aan de vorming van nieuwe netwerken, samenwerkingsstructuren en condities, waardoor realisatie van innovatieve ondernemersplannen mogelijk is.

Resultaten en inzichten uit de realisatietrajecten van Het Nieuwe Veehouden 2:

- Innovatieve ondernemers lopen bij de realisatie van hun plan/concept op tegen ‘het regime’ (banken, gemeenten, markt en ketenpartijen, periferie). Daar liggen knelpunten waardoor ze geen (of met veel weerstand) ruimte krijgen voor hun afwijkende plannen. Dit vraagt vaak een andere houding van de innovatieve ondernemers. Om dit inzichtelijk te maken is een test ontwikkeld die beschikbaar is op www.hetnieuweveehouden.nl
- Adviseurs houden verandering vaak tegen, zij maken onderdeel uit van het regime. Daardoor sturen zij initiatieven in de richting van wat bekend en geoorloofd is. Dit vraagt om een nieuwe rol van de adviseur, die meer optreedt als innovatiepartner en de veehouder procesmatig coacht in plaats van inhoudelijk adviseert. Om de aandachtspunten van die nieuwe rol inzichtelijk te maken is een test ontwikkeld die op de website van HNV beschikbaar is;

- Bij het wegnemen van belemmeringen zullen ondernemers op zoek moeten naar hun ‘mogelijkmakers’. Ook buiten het bekende kringetje. Om het netwerk van elke ondernemer te visualiseren is de mogelijkmakersradar ontwikkeld. Hierin worden op basis van vier typen belemmeringen (financiering, vergunning, markt en techniek) in kaart gebracht binnen welke netwerkcirkel er wellicht winst te behalen valt;

De uitdaging tot verduurzaming ligt niet zozeer bij de individuele ondernemer, maar bij de periferie er omheen; er zijn regimespelers nodig die persoonlijk bereid zijn ruimte in het regime te maken, waardoor er meer kansen komen voor vernieuwingen.

Deze inzichten zijn vertaald naar mogelijkmakersnetwerken in Het Nieuwe Veehouden 3, waarbij samen met veehouders naar nieuwe manieren wordt gezocht om met de belemmeringen en knelpunten vanuit het regime om te gaan. Wie en wat is daarvoor nodig?

Looptijd van de projecten:

HNV 2 (realisatietrajecten) liep van maart 2013 t/m 1 april 2014
HNV 3.0 (mogelijkmakersnetwerken) loopt van 1 maart 2014 tot 1 maart 2015

Betrokken partijen:

Bij HNV 2.0: Syntens, LTO Noord(Flynth en LTONoord projecten), LLTB, ZLTO, Livestoch Reserch Wageningen UR, LEI Wageningen UR, Natuur&Milieu, Ministerie EZ
Bij HNV 3.0: Aeres groep, LTO Noord en LTONoord projecten, LLTB, ZLTO, Livestoch Reserch Wageningen UR, LEI Wageningen UR, Natuur&Milieu, Ministerie EZ

[Meer informatie op www.UDV.nl](http://www.UDV.nl)

6.7 Ketenmanagement

In het versnellingsproject ‘Ketenmanagement’ draait het om het concreet verbinden van de afzetmarkt aan duurzamere initiatieven van de UDV en de productieketens. Met als doel zowel aanbod als productie van duurzamere producten in de markt te stimuleren en daardoor een acceptabel verdienmodel voor alle ketenspelers te realiseren. Daarbij gaat het niet alleen (meer) om diervriendelijker produceren, maar komt ook

het duurzaamheidsthema milieu aan bod. De ketenmanager heeft kennis van markten en sectoren, brengt ketenpartijen samen, is vraagbaak voor individuele bedrijven, stroomlijnt initiatieven en geeft feedback op haalbaarheid. Tevens ondersteunt hij bij het oplossen van knelpunten in keten en markt om te komen tot een duurzame groeiende marktontwikkeling.

De ketenmanager heeft de volgende zaken gerealiseerd:

- Betrekken van ketens en commerciële bedrijven: met een breed scala aan individuele bedrijven uit retail en foodservice is contact gelegd om hen te betrekken bij promotie en/of doorontwikkeling van concepten. Denk hierbij aan cateraars, restaurantketens, supermarktformules en toeleverden bedrijven;
- Monitoren marktontwikkeling: er is behoefte aan correcte markt cijfers, geschikt voor kennisverspreiding per productgroep en verkoopkanaal. Geïnterviewd is bij welke organisaties data beschikbaar is en of deze betrouwbaar is. Hiervoor is samengewerkt met IRI (marktonderzoek) en Monitor Duurzaam Voedsel. De betrouwbaarheid van data behoeft verbetering, aan een voorstel voor samenwerking wordt gewerkt. Naast concrete omzetcijfers, is er ook behoefte aan inzicht in consumentperceptie van duurzamere keurmerken. Met GfK (marktonderzoek) is een nulmeting uitgevoerd in maart 2014. De resultaten zijn verspreid via het netwerk en nieuwsbrief van Stichting Beter Leven kenmerk;
- Promotie en voorlichting: coördineren van samenwerking met ketens in retail, foodservice, speciaalzaken en NGO's rond promotie en communicatie richting consument, zoals de diervriendelijke week. Vanuit het project ketenmanagement wordt de coördinatie verzorgd voor een gezamenlijk aanpak met een aantal marktpartijen die, met behoud van eigen communicatiestijl, willen meewerken aan de campagne 'Genieten met Sterren';
- Verkenning van promotie en voorlichting internationaal: met name door aan te sluiten op bestaande initiatieven vanuit Nederland en Landbouwraden. Zo is voor het verkennen van exportmogelijkheden aangesloten op twee lopende projecten (LEI en N&M), is contact gelegd met de Deutsche Tierschutzbund en is op de Grüne Woche 2014 een presentatie gehouden;

- Signaleren van bottlenecks voor doorontwikkeling en vernieuwing: betrokken bij overleg over de rol van o.a. provincies bij de gewenste verduurzaming die veehouders inzetten. Waar loopt men tegenaan wat betreft wet- en regelgeving, maar ook houding en cultuur in ketenschakels (boeren, verwerkers) en bij stakeholders, zoals (lagere) overheden. In samenwerking met LTO en WUR;
- Bundelen, betrekken, ondersteunen van NGO's rond verschillende thema's: met Natuur & Milieu en Dierenbescherming wordt verkend of beide NGO's kunnen samenwerken onder de vlag van het Beter Leven kenmerk. Verkend is in welke mate het thema 'milieu'hanteerbaar is voor consumenten bij dierlijke producten;
- Afstemmen met projecten buiten UDV: vanuit het project Ketenmanagement wordt contact onderhouden met FNLI en CBL (en daarmee de Alliantie Verduurzaming Voedsel). Concreet is een bijdrage geleverd aan de gesprekken bij de voorbereiding van de Kip en Varken van Morgen. Ook is deelgenomen aan een overleg van de werkgroep Vlees en zijn er contacten met het project Varkansen en de werkgroep Krulstaart;
- Rapporteren aan regiegroep UDV en partners van de UDV: maandelijks en tussentijds berichten en interessante ontwikkelingen melden aan de leden van de regiegroep.

Looptijd van het project:

December 2013 tot 1 mei 2015

Betrokken partijen:

Dierenbescherming i.s.m. div. retail-partijen. Steunverklaring van CBL, FNLI, Lidl, Albert Heijn, Plus.

[Meer informatie op www.UDV.nl](http://www.UDV.nl)

7. Geraadpleegde bronnen

- Landbouw Economisch Bericht 2014, LEI Wageningen UR
[Meer informatie >](#)
- Monitor Duurzaam Voedsel 2013, Consumentenbestedingen aan duurzaam gelabelde producten, Ministerie van Economische Zaken, juni 2014
[Meer informatie >](#)
[Website Monitor Duurzaam Voedsel >](#)
- Het gebruik van antibiotica bij landbouwhuisdieren in 2013, Trends, benchmarken bedrijven en dierenartsen, Autoriteit Diergeneesmiddelen SDA juni 2014
[Meer informatie >](#)
- Monitor Integraal Duurzame Stallen 2013, Wageningen UR Livestock Research, juni 2014
[Meer informatie >](#)
- Jaarverslag Duurzame Zuivelketen 2013, Duurzaamheid in praktijk, juni 2014
[Meer informatie >](#)
- Sectorrapportage Duurzame Zuivelketen 2013, Prestaties 2012 in perspectief, december 2013
[Meer informatie >](#)
- WWF Soja-Update 2014: Resultaten Nederland
[Meer informatie >](#)
- Dierlijke mest en mineralen, CBS 2013
[Meer informatie >](#)

Realisatie: [Koole Communicatie](#) en [WhatEls](#)

Vormgeving: [STROES.INFO](#)

Fotografie: [Gert van den Bosch](#)
Jolien Koole
iStock, Shutterstock

Met dank aan veehouders:

- Van Asch, Opijnen
- Gijs de Raad, Culemborg
- Vair, fam. Nooijen, Erp
- Fam. Jochems, Rijsbergen
- Gebr. Vis, Hem
- Van der Schans, Hurwenen
- Blokhovens Linievarken, Schalkwijk
- De Heerlijkheid, Wadenoyen
- Biologische varkenshouderij Van den Bogert, Hedel

